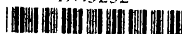
HRANGHLUITE THUKHAWCHANG

(Mi piang danglam bikle)

He lehkhabu-ah hian mi danglam tak tak Val Zahawm Taitesena, Sa kap thei hmingthang Thangdailova leh Sakeibaknei kaptu Dumbawma te, Thuamchaka leh damlai chen nuam ber Pu Zalanga te, Lalber Pu Saia leh Chawnga Champhai pa turu lutuk te leh Hlimna kungpui Lalropuia te kamchhuak leh an nih phungte tarlan a ni a. Hrechiang duhte tan a chhiar chi viau ang.

Mizoram State Library

HRANGHLUITE THUKHAWCHANG

C. Hermana

Published by
the Author

1st Impression
1995

Copies
1,500

Printed at
L.C.P. Letter Press
New Street, Aizawl.

A CHHUNGA THU AWMTE

THUHMAHRUAI

Khawvel hnamtin hian mi huaisen, mi chak leh mi ohung chuangte chanchin hi an lawmin ngaihnawm an ti ṭheuh mai a. Keini Mizote pawh hi chutah chuan kan bang bik lova amaherawh chu, ziak a kan lo invawn ve zel ṭhin loh avangin kan mi hriatreng tlak tam tak te hming leh an chanchin chu theihnghilhin a lo awm ṭan ta a. Chung kan hnam rohlu thamral mai tur chelh din nana he lehkhabu C. Hermana'n a rawn buatsaih hi fakawm ka ti tak zet a ni.

He lehkhabu HRÂNGHLUITE THUKHAWCHÂNG tih hi a hmel enin tlawm hle mahse hranghlui thamral mek te chanchin min hrilh thar leh tu a nih avangin lehkhabu ropui tak niin ka hria a. Chhiartute'n Mizo mize lo hausakzia hriat belh nana an hman ngei ka beisei rualin a ziaktu pawh kan mi hriatreng tlak inthup (Unsung Hero/Heroin) te chanchin hai chhuak a rawn ziah belh zel turin duhsakna ka hlan nghal bawk e.

Dt. 15.4.1995
Mission Venglai,
AIZAWL.

Pahlira Sena Chawngthu,
Awardee,
Mizo Academy of Letters' Award.

ZIAKTU THUHMA

He lehkhabu HRÂNGHLUITE THUKHAWCHÂNG tih hi ṭhian ṭhate thu min rawn leh ngenna ang a rawn duang chhuak ka ni a. Tin, he lehkhabu a pasalṭha leh mi danglam tak tak ka han tarlan te pawh hi, Taitesena tih loh chu, an hmel mit ngeia ka hmuh leh an awkâ chhuak benga ka hriat ngei te an ni a. Taitesena pawh hi a hmel hmu phak lo mah ila ka hmuh phak a ṭhian hlui putar hovin a chanchin hmaichhan ngeia min hrilh a nih avangin dik thawkhat turah ka ngai bawk a ni.

Thuziak reng reng hi a dawngsawngtute a zirin a ṭangkaiin a ṭangkai lo thei a. Chhawr ṭangkai thiam-tute erawh chuan thu mawl hote te a kan ngaih te pawh hi tuimal far te te leh ṭiau vut hrang hrang awmkhawmin tuipui lian a tlina ram nuam a siam thei ang hian thu ṭangkai leh thu ropui ber ber te sawi chhuah nan leh ziak nan an hmang thiam ṭhin a. He lehkhabu a mi danglam tak tak te kamchhuak leh an nih phung ṭhenkhat ka han tarlan te pawh hi hriatna tihzauh nana hmang thiamtu an awm ngei ka beisei a ni. Lersia sepui chi ṭha pawh Liandova te unauvin favai zing aṭangin an chhir chhuak a lawm le !

Hman deuh lai te kha chuan thu hlui sawi hi, Sappui nun kan zir ṭhin aleiah, 'a ṭhing lutuk' kan in tihsak mai ṭhin a sawitute pawh kan ngainep mai ṭhin. Mahse tunah hi chuan ṭhangtharte HNAM ah kan harh chhuak ve ṭan ta a, hun kal tawh a kan din-hmun a nep emaw a ropui emaw a nih dan ang ang a hriat chian hi hmasawnna rahbi chher chhuah nana tehfung pawimawh a ni tih kan hrethiam ta a. Hranghluite chanchin han sawi pawh a manhla ta ble a ni.

Lehkhabu lar tak mai 'Ben Hur' tih kan chhiar chuan Benhura'n a nu hnenah, 'Ka nu, kan hnam zingah hian mi chak leh thiltitheite an awm ve lo em ni ? tia a zawh thu kan hmu a. A nuin Davida'n a beramte savawm leh sakeibaknei laka a chhanhim dan leh Virvawm mai hmang a milian Goliatha a thah dan te, Samsona'n sabengtung khaberuh chauh hmanga an hmelma zaruk lai a tihhlum dan te a han hrilh chuan ngaihnawm a ti a. An Juda hnam chu nasa takin a ngaih ropui phah a, phur takin hma lak ḍan a zir phah ta tih kan hria a ni.

He lehkhabu-a beitham taka ka han tarlan val zahawm Taitesena nungchang te, pasalṭha Thangdailova awkâ in tlangval rilru a chawh thawh theih dan te, Mizoram chhunga Sakei danglam tak mai pasalṭha Dumbawma'n a lo kah reng mai thu te, mi chak danglam Thuamchaka'n Aizawl a rawn tlawh chanchin te, damlai chen nuam Zalanga Damlai Lungphun te, Lalber Pu Saia thukhawchâng leh Champhai Chawnga turu zia te leh Hlimna Kungpui Lalropuia fiamthute hian chhiartute kawm hlimin ngaihtuahna thar siam thei se ka ti hle a. Chumi rual chuan kan mi thiam leh hre zau zawk te hranghluite chanchin hai chhuah belh zelna kawnga cho chhuaktu-ah ṭang thei se ka duh bawk a ni.

12. April. 1995.
PU CHAWNGA SQUARE,
Mission Venglai, Aizawl.

C. Hermana
AUTHOR

HRANGHLUITE THUKHAWCHÂNG

I

TAITESENA THIANTE TITI

Kum 1950 vel daih tawh kha a ni a, chunglai chuan Mizoramah Mizo Lalte'n ro an la rel a. Tichuan, Hriphaw Lal Inah chuan Upaho an inkawm khawm a, an zingah chuan Serhmun (Taitesena chenna khua ṭhin) khawchhuak Pu Saikaia, Pu Darrothanga leh Pu Thangchhuma te pawh an tel ve a. An vanglai chanchinte sawiin an hlim tlang hle a.

Titi hmawr hawn nan Lal Upa Pu Thangkana chuan fiamthu titak deuh si hian, 'Ka tlangval laia Zataia in 300 khua (Khawhai) a nu leh pa tin maiin he tlangval hi chu makpa atan a ṭha mang e, min han tihrawn lai lai mai chu a nuam teh ṭhin e,' tiin a han sawi ṭan a. An nui dar dar mai a !

Chutah Serhmun khawchhuak pasalṭha Pu Saikaia chuan a thu thulkhung a han phawrh chhuak ve ta a. Serhmuna kan awm laia nikhata Sanghal pathum ka han kap tluka nuam tih ka la nei ngai lo, Pahnih lu pheikhawkah ka bun a, a ngho ṭha ber lu ka lek a, chuti chunga ka han lam heh heh mai chu a nuam teh a nia ! a han ti ve a. Mi dangte pawh chuan an vanglai a an huaizia leh an chakzia te, mahni tawka nula laka an tlaktlum dante leh thangṭhat an lo lak tawhna ṭhin thu hrang hrangte an han sawi ve a, an hlim tlang hle a ni.

Chutih hun lai chuan naupang ka la ni a, an thukhawchâng ka dubtawk ka ngaihthlak zawh chuan pindan lehlamah ka phei san a 'ALAI BU' a pasal-

ṭha Taitesena chanchin inziak chu ka chhiar ri ta lang lang a. Ka chhiar mek lai chuan Pu Saikaia chuan, 'Lo phei leh teh' min han ti a. Ka phei nghal vat a, 'Eng atan nge min duh le?' ka han ti a. Pu Saikaia chuan, 'Taitesena hi hmanlai mi emaw in ti a, a chanchin pawh thawnthu chhiarin in chhiar mai ṭhin a. Hmanlai mi a ni hlei nem, kan Zawlbuk riahpui ṭhin kan ṭhianpa alawm! a ti ta mai a.

Kei chuan, 'Chutiaṭin Zawlbuk riahpui ṭhin in ṭhianpa a nih chuan a chanchin in hre chiang hle ang a. A nih, Taitesena chu engang hmel pu nge? Pa lian deuh nge a nih pa te deuh? ka han ti vat a.

Pu Saikaia chuan, 'Ngawi rawh zunram ka'n thiar lawk ang e,' a ti a. Chutia a thawhsawn lawk hlan chuan Taitesena hrechiangtu ve tho Pu Thangchhuma chuan min lo chhang a. 'Taitesena chu pa airia lam deuh, pa lian lem lo, pa te lem lo, Mizo pa tawk kan tih ang hi a ni a. Mi nungchang ṭha tak mai a ni a, han en mai chuan a nu mang zim zem e tih tur hi a ni a. Mi pawi sawi leh miin an duhzawng an sawi tih sak lotu nih hi a hlau em em ṭhin a. Midangte mamawh tihsak tur hian a inkau ru reng mai ṭhin a ni. Thil chin ṭhan bik riau, ngaia a neih pakhat chu, a lu hi mam takin a khuih a, a zial a, a pawhchhuah a dar hma lamah a la chhuak a, zawitea zai ret ret chung hian a khuih heuh heuh ṭhin a. Tunlai mi chu ni se rimawi a ngaina khawp ang,' tiin min lo hrilh a.

Chutih karah chuan Pu Saikaia pawn chhuak rawn thu ve leh chuan, 'Serhmuna kan awm lai chuan tlawmngai leh huaisen sawi tur an awm thluah mai

a, Taitea erawh hi zawngin History phek a lo tawng fuh hlauh a ni,' a lo ti zauh a. (Taitesena hi a ṭhiante chuan Taitea tiin an sawi mai a, a hming dik tak chu Ralthatchhunga a ni.)

Pu Thangchhuma chuan a han sawi zawm leh a, 'Taitea kha chu a mak khawp mai. Mikhual lo zin te hi an khaw pasalṭhate chanchin a lo zawt ziah ṭhin a. An dam rei em? Nupui fanau an nei hman em? tih a zawt tel ziah ṭhin. Nupui fanau neia an sawi chuan........nupui fanau nei hman khawpa pasalṭha han dam theih chu!........ a ti thawp set mai ṭhin a, mak tak a ni,' a han ti leh a.

Pu Thangchhuma sawi lai mek chuan Pu Darrothanga chuan, 'Taitea tikhawlotu kha chu kan lal Hrangvunga kha a lawm maw le! Zankhat pawh thla eng riai ruai, chhumzun tla sung sung karah Taitea khan Zawlbuk bang tur mau a lo chik a, a mau chik lai chu kan lalpa khan a hmuh hlauh mai a, tlangau a kova, 'Ka khuaah Taitesena a tlawmngai ber, zan ruahsur hnuaiah pawh Zawlbuk bang tur a chik lalin a ti' tiin khawdung tluanin a au tir a. Khataṭang kha chuan Taitea khan a hmingṭha tihchhiat leh hlauhna avangin damrei hi a tum ta lo hrim hrim niin a hriat theih a ni,' a lo ti ve a.

Pu Thangchhuma bawk chuan, 'Nia, Taitea kha mi hrisel lo tak, kawchhung nat nei leh nghal kha a ni a. Khati chung khan a hma a tih tur lo lum chu thihchilh a ngam zel niin a lang a ni. Sakeiin a seh dawn pawh khan kan Val Upain kawng chhak lama a zuang kai chho 'Taite kal suh' tiin a puanven ah

sawkin a han pawt a. A puanven a tal phelh a, saruakin sakei kha a va hmachhawn ta ngat mai a ni. Thihchilh a tum hrim hrim a ang khawp mai,' a han ti leh a.

Pu Darrothanga chuan, 'Ngawi teh u, tun hnu hian khatia Taitea'n Sakei hliam a tuar lai khan a nuin a han en ve a, 'Taite a nâ em' tiin a han zawt a, ka nu, ka tet laia min uire san kha a na zawk tiin a lo chhang e tih an sawi ta fo mai a. A thih zan te khan kan tlaivar ve kha a ni a, hetiang thu hi a sawi lai awm in hria em? Kei chuan ka hre hauh lo ti chungin a han zawt a.

Pu Saikaia chuan, 'Kei pawh Taitea hliam tuar lai leh a thih zan te khan ka tlaivar ve a, hetiang thu a sawi awm ka hre hauh lo. Tun hnu a an sawi dan te chuan kan lalpa Hrangvunga'n Taitea'n tlawm a ngai ber' tia a tlangau tir hnu khan a pa chuan, 'Tunah chuan fapa ka nei ta lo' a ti e ti te pawhin an sawi ta a. Pa thihsan leh nu uire san, a farnu nen chauh a khawsa tawh kha an ni a. Pa nei tawh lo napui engtinnge a pain hetiang thu hi a la rawn sawi theih ang? mithiam ten thil ṭha zawk hring thei tur a nih hriain an ṭawng tir mai niin a lang,' a han ti ve leh a.

Pu Thangchhuma bawk chuan, 'Ngaihzawn theih tak tur chuan thil a awm a ni,' a han ti ve leh ta phawng mai a. Vawikhat pawh Taitea ram kal hlanin a farnu hnenah khan a nuin dawnfawh ṭhapui pui mai hi a pe a. Taitea ram kal hawng chuan a han hmu a, a farnu hnenah chuan, 'Heng dawnfawhte hi a va ṭhain

a va tui dawn em; Khawia mi nge ni le? tiin a han zawt a. A farnu chuan, 'Kanu min rawn pek a nih kha,' a lo ti a. Taitea chuan, 'Uire thilpek ka ei ngai lovang' a ti a, an kawmchar kham, rante pawh an tlak sual fo ṭhin naah khan a lumbo vek mai a ni. Hei lo pawh a nuin Ipte a tah sak, mawi deuh mai a pe leh bawk a. Chu pawh chu a nu kal liam hnuah, 'Uire thilpek ka la ngai lo' a ti a, a chhun chhe leh vek mai bawk a ni.

Heng thil thlengte hi mit ngeia hmutu ka ni a, heng thil aṭanga Taitea rilru put dan han chhut let hian 'Ka nu, Sakei seh aiin ka tet laia min uire san kha a na zawk' a ti e an tih pawh hi kei chuan, a sawi lai ka hre lo nain, Taitea awka nena inhmeh tak chu niin ka hria,' a han ti ve leh a.

Tichuan, Taitesena chanchin hlir chu an sawi zawm ta a. Pu Darrothanga chuan, 'Taitea hming tilartu kha chu kan ni ve thawkhat bawk asin maw le! Mau pum ṭha deuh deuh hi kan han sat a, a châng kan hawlh pawp a, tui kan han thun khat a, kan zawn a kawtchhuah ah feh hawng leh ram kal hawng chhawl-halte in atan kan dah ṭhin a. Tu tih nge an han tih lah chuan kan sawi duh si lova, a tawpah chuan Taitea tih ah khan kan puh tlang leh vek mai ṭhin a ni,' tiin a han sawi ve leh a.

Pu Thangchhuma chuan han sawi ve lehin, 'Taitea bulah kha chuan duhzawng pawh sawi rik ngam a ni lo. Harsa chung chung a tih kha a tum ṭal ṭhin a. Vawikhat pawh kan lo sul hawng kan nula chhawm ten feh kawng sira Ramtheihai kung sang

deuh mai zar hmawra a rah bawr hnih/khat uai lang lang chu fiamthu hian ei a chakawm khi maw le! an tih zauh mai a. Keini chuan, 'Sawi teh suh u, Taitea'n a hria ang a thei leh thei lova lawh sak che u a tum ang a, khua kan tlai mai mai, a kung lah han lawnna rual a ni bawk si lo,' kan tih sak a.

Hlauh ang ngei ngeiin Taitea chuan hnung fe aṭangin a lo hre phak niin, 'Khawnge ei chak in awm te chuan lawh ka han tum chhin ang e,' a rawn ti ta mai a. Harsa ti ṭak chung chuan lawn a han tum ta fat fat mai a. Han kalsan mai chi lah a ni si lo, kan thlir ta ṭhap mai a. Nakinah chuan engemawti ti in a kakpui a han lawn thleng ta hlawl mai a. Chutah a zar a han zawh tur chu thawklehkhatah hnung lama a iptepui ah chu hma lamah rawn insawn in a nghawngah a rawn uai ta nawlh mai a, tlemah tlemah a tla lo chauh a ni. Theihai rahna a hmawr teh lul nen engemawti ti chuan pum hnih khat chu a rawn chhukpui thei ta mai a. Khua kan thim luh phah der a lawm,' tiin a han sawi leh a.

Tlema ṭawng an haihchham deuh lai chubin kei chuan, 'A nih pasalṭha Taitesena hian sa engzatnge a kah ang?' tiin ka han zawt hlawm a. Pu Saikaia chuan, 'Taitesena'n sa a kah leh ramvachal a nihna han sawi mai tur kei chuan ka hre lova. A pasalṭhatna kha khawtlang thilah a ni zawk a ni. Mi chhia leh mi ṭha thliar lovin aia upa tawh phawt chu a zah thiam em em a, a aia naupangte pawh khuangchawi fa leh daikilkar fa angkhat rengin a en a. Mi tupawhin an duh leh an mamawh an sawi a

beng thleng tawh chu tih sak ngei a tum tlat ṭhin a. Amah aia midangte duhsakna thinlung pu tlat ṭhin mi a ni.

Taitea bulah chuan Upate'n mamawh ṭul an sawi hi tih ve hman chang a tlem hle a ni. Naupang mei la kai tura han tirh te pawh hian, 'Khawi keima'n kan lak kai sak ang che,' a lo ti vat mai ṭhin a, a bulah naupang pawh tirh ngam an ni mang lo. Zan thim hnuaia khaw danga zualko tlan a ngaih chang pawhin 'Taitea a kal tawh' an lo ti leh mai ṭhin. Taitea nihna dik tak chu, khawtlang hna ṭul thawh kawnga Pasalṭha, tlawmna nun leh hnehna nun chang kawptu a ni ber mai,' tiin min hrilh a.

Rawn sawi chhunzawm ve lehin Pu Thangchhuma chuan, 'Taitea kha chu a ti lutuk deuh bawk ṭhin a lawm maw le! Ramchhuah nikhua reng 'reng khan chaw, bar thum bak a bar duh ngai lova, bar hnih/khat a'n bar khan 'ka puar ta' a ti a, a tho zel mai a. Vawikhat chu kan Val Upa hovin Theipui rah hel a lo vam pap pap mai lai hi kan hmuh palh hlauh mai a. Kan Val Upa chuan, 'Taite, ti em em a intihrehawm tur chuan kan zirtir hlei che nem,' a han ti a. Taitea chu a ngawi reng mai a, zahthlak a ti tih hriat tak mai hian a sen ap ap mai a, a khawngaihthlak khawp mai. Mahni aia midangte a duhsak zawk ṭhin avanga a ruka a intihrehawm ṭhin kha chu lainatawm tak a ni. Tlangval hriselna ṭha bik lem lo, kawchhung nat nei leh nghal, na nei lo ang mai a, a han inhmang thei ṭhin kha chhel pawh a lo chhel reng reng a ni,' tiin a han sawi ve leh a.

Thu dang deuh rawn sawi chhuak ve lehin Pu Darrothanga chuan, 'Taitea chanchin kan sawi tak azarah chuan........S a k e i i n a sehna zinga tel ve Vungzika bek a feikibar bur, a khabe tlawhchhan meuh a an pawh phawi kha tuma'n ka fei an tih loh avangin hun rei tak chhung chu Zawlbuk bangah a intar kha a ni a. Mahse engemaw hun lai khan a awm ta hauh lova, a latu an awm an sawi inhria em? tiin a han zawt kual a. Pu Thangchhuma chuan, 'Mi hriat loh hlana lak a ni a.... mahse a latu chu hmeichhia a ni tih hria an awm ru tlat mai,' tiin a han sawi a. Pu Saikaia pawh chuan, 'Nia, a latu hmeichhia ni tlat a sawina a awm a mahse nikhaw rei thil a ni tawh a, sawi fo atan pawh a ṭha lem love,' a lo ti ve bawk a.

Heng Taitesena chung changa an titi zawh hian thukhawchâng dang ngaihnawm tak tak pawh an la sawi a, mahse ka kalsan ta hlawm a.

Heng Taitesena chanchin ṭhenkhat ka hriat tawh hnu fê a Govt. Mizo High School, Aizawl a Class VII ka zir tawh laiin kan Headmaster, Pu Sangliana (RIP) chuan nikhat chu naupangte hmaa a thusawiah, 'Kei chu Mizo ka nih vang emaw ni, Vanapa leh Taitesena te hi Mahatma Gandhi tluk in ka ngaisang a ni,' tiin a sawi tel zauh mai a. Chu chuan ka sawi tak Hriphaw tlâng a Serhmun khawchhuak Upate thukhawchâng hi min rawn hriat thar tir leh a, chu chuan Kan Headmaster thusawi chu nasataka min hriatthiam tirin a sawitu, Pu Sangliana pawh Mizo zinga pa zahawm ka tih berte zing ami a nih phah ta nghe nghe a. A sikul naupang ka nih lai khan Serhmun khawchhuak Upate thukhawchâng hi ka zilru in a vawng tih chu hria se min zawt chhuak ngejin ka ring.

II

PASALTHA THANGDAILOVA AWKA

Mizo pasalṭhate hian thu hi an sawi tam duh ngai lo hle a, anmahni chanchin phei chu an sawi nazen duh lo hle a ni. An awkâ chhuakte chuan ngaihchan a hlawhin mite rilru a khawih thuk bik ṭhin a, kawngro pawh a su ngei ṭhin.

Vawikhat pawh Mizoram hmar thlang lama Hriphaw khaw ram chhungah khuan Savawm, mi seh hmang huaisar zet mai hi a awm a. A seh tawh te chu an hmai vun leh an lu vunte hih sakin an mitte a ham chhuah sak a, diriam takin a sawisa ṭhin a ni. Khawtlâng pawh he Savawm sual chungah hian an thinur hle a, thah ngei tumin tlangvalho pawh an thawk chhuak ṭhin a. Mahse Savawm hi ramsa finga sawi chu a ni lo nain he Savawm kher hi chu a huaisarin a sual fing kherek riau mai a. Tawmbo dan a thiam bakah a hnu chhui a harsa em em mai a. A hnu a rulchuk ṭhin avangin an chhui hmu hlei thei ṭhin lo a ni. Chhultute tlawmngaihna leh huaisennain tlin hle mahse beidawngin an hawng leh mai ṭhin.

Vawi engemawzat an hlawhchham hnu chuan chu Savawm sual chuan hranghlui pasalṭha, sa kap thei hmingthang Pu Thangdailova kum 80 laia upa tawh ngeng chu a chhun ta riau mai a........ 'Heti khawpa mihring diriamtu ramsa, khûtah Langkaih lui ral a kai ta e tih pawh ni si lo, phuba la lova ka'n han

thlah liam mai tur chuan min va run em ! Ka lo upa lu ta deuh chu pawi ka tiin ka vanglai ka va han ngai em ! tiin a rawn ṭawngchhuak ve ta charh mai a.

A ṭawng ri chu zawi hle mahse tlangvalho bengah chuan a ring hle mai a. Pasalṭha Thangdailova'n a vanglaia Savawm leh sahrâng dangte a thal hnem ziate chu an mitthla in an han thlir kir a, chu pasalṭha aw chu zahawm an ti ta hle mai a. An thinlungah chona thar a rawn piang chhuak a, kal leh rawh u tih pawh ngai lovin an insiam sawk sawk a an thawk chhuak leh ta ngat mai a ni.

Hemi ṭuma an han thawk chhuak leh zet chu pasalṭha awin an rilru nem a lo tuai rum sak tawh an ni bawk a, kawtchhuah ah 'He Savawm tihlum lova ka kir leh chuan ka pa fa ka ni lovang' tih thutiam an chham a, chu thutiam keng chuan Hriphaw leh Cachar inkar a Inner Line Reserve ngawpui chhung ah chuan an lut ta a. Savawm fing leh huaisar pawh a fingin a huaisar seng zo ta lo.

Kan hriat ṭheuh angin hetih hun laia khawthlang lam ramngawte chu mau hmun deuh hlir mai hi a ni a. Chung mau puichang ding insi phui mup karah chuan maurawp tlu hi a inkham kawkalh nul mai a. Sa hnu han chhui pawhin thawm a ring duhin sa an insaseng hman thin a. Mahse Hriphaw valrual nithum leh zanthum an han pilbo meuh chuan phuba chu hneh tak a lak a ni ta a. Valrual lo hawng chuan kawtchhuah ah Hnehna Hlado an chham ta vang vang mai a, sahrâng lu nen an vang khawpui chu an lut ta bung bung mai a ni. Putar chaklo tak

an nih tawh hnuah pawh pasalṭhate aw chuan zah-awmna leh thiltihtheihna a la keng reng a ni tih a hriat theih hle mai. Hmanlaia Mizo Lalte'n an pasalṭhate thih an zep tlat ṭhin e an tih te pawh hi zep awm tak pawh an lo ni.

Pasalṭha Thangdailova hi kum 1894-ah khan khaw chhak lam Ralṭhiauva khua Zawngtetuiah a piang a. A naupan laiin a nu leh pa, Challiana leh Kaikhami te chuan Vangtlang, Tualte leh Lungdarah te an pem pui a. A puitlin hnuah Lungdar aṭanga khawthlang Tukkalh ah tla 'thlain Tukkalh aṭangin Hriphawah a pem lut leh a. Hriphawah hian a dam chhung hun tam zawk hmangin dt. 27. 11. 1989 ah khan kum 95 mi niin a thi ta a ni.

A vanglai chuan pasalṭha Thangdailova hi a hming a thang hle a. America khawthlang lama Buffalo Bill a hmingthang ṭhin angin Mizoram khawthlang lamah chuan a hming hre lo an vang hle ṭhin a ni.

Amah hi Fanai Pakhup hnam a ni a. a naupan lai pawh a aia upate thuawi thei, naupang tlawmngai leh huaisen a sawi a ni ṭhin. A khaw lo awm tawh-na Vangtlang khuaah, a naupan laiin, a tlawmngaih leh thuawih theih avangin 'Thingnawi fawm' awl tir a ni a. A tlangval ve hnuin Lungdar khuaah mi huaisen leh tlawmngai chawimawina 'NO' an dawm tir bawk a. A awm tawhna khuaah chuan tlawm-ngaih leh huaisenah 'BER' nih a kai thei zel a ni.

Pasalṭha Thangdailova hian sa a kap tam hle a, Thangchhuah nana sa kah ngai a kah ngawt pawh Thang vawili (4) chhuahna chuang zan a ni a. Chu-vang chuan a fate hmingah pawh Thangchungnunga

Thangchhuahkimi, Thangkima tih te an sak sak hlawm a. Thangchhuah pangngai mai pawh ni lovin Mizo-in 'Zawhzawzo' leh 'Thangchuang' kan tih hi a ni. A sa kah leh awh zat hi belhkhawmin 600 chuang zan ni a hriat a ni a, Mizo pasalṭha sa kap tam TOP TEN zingah chuan a lang pha ve ngei ang. A sa kah tam zawk hi Tukkalh leh Hriphaw-a a kah te an ni a. Hriphaw-ah a kap tam ber a, tun hmaa a kah let hnih lai a kap a ni.

Hriphaw Lal kawmcharah Pu Thangdailova hian In a nei ṭhin a, tah chuan a nupui fanaute nen an cheng a. A banglai leh sumhmum chu sa luin an dâp chhuah vek bakah pawn luhka bang pawh a sa kah tenau deuh te lu chuan a la awh ta zel a. A banglai leh a sumhmun mawitu Ramsial ki ṭhapui pui lute, Sazuk kihreu mawi tak tak te leh Nghalchang ngho chhuak vurh mai lute, Savawm lu lianpui pui a tar tlar dul maite chuan khualzinte mit a la em em mai ṭhin a ni. A In chu Hriphaw khaw tihmingthangtu khualzinten an tlawh loh theih loh ṭhin chu a ni a. Kum 1946-ah khan Zoram Bawrhsap, Macdonald-a zin pawhin a tlawh a, ropui a ti hle a ni. Heng a sa kah lu zo zaite hi ram buai laia Sipaiin khua an hal khan a kang ral zo tawh a, a uihawm ngei mai! A ramsial kah ṭhenkhat lute erawh chu tun thlenga Aizawl Bawrhsap Office a an tar te zing a mi hi an la ni ve hlawm.

A vanglai chuan Pu Thangdailova rap chu sarepin nghah loh lai a nei lova, rap a leng lo a fip chin tawh te chu Rengte-ah bilh ṭhain rappui chungsang a nghah tir ṭhin a. A sa kah theih zar hi khawtlang in an zo nasa ṭhinin a titlai thei ngiang a ni.

Pu Thangdailova pianhmang leh a hmel landan chu Mizo pa tawk, 5ft. 7inch. vela sang, pa vun ngo hmel fel tak leh inkhaithli zaih mai a ni a. A sakah chanchin hi a sawi tam duh ngai reng reng lova, chuvang chuan mi ṭhenkhat chuan Lasi a zawl a ni ang e te an ti ṭhin a. Mahse, chutianga zawl a neih hria an awm loh bakah amah pawh Kristian ṭha tak leh Lal khawnbawl, khawtlang rin hlawh tak a ni bawk a ni.

Vawikhat erawh chu Ramsial ki ṭha deuh mai a kah dawn a mumang a neih thu a sawi lang zauh a. Chu a Ramsial kah chu a kî-ah hian Chengkhat thir tlang tiat chiah mai hi a bial eng pap mai a. Pu Thangdailova chuan, 'Hei hi chu ka mumang lamah ka hre lawk a, a chalah chengkhat thir bel ve tur a ni,' a ti a, a bel phah ve ta nghe nghe a. Chu a mumang chu midangin hriat ve an châk teh lul nen a sawi chhuak duh tlat lo a ni.

Pasalṭha dangte pawhin Pu Thangdailova hi chu tluk loh en hian an en sa nghal mai ṭhin a. Ram palaileng a sa hnu an han chhui tlang ngat chu a ke chhip chauh hian lei a rap a, thawm nei miah lo hian a perh thauh thauh mai a, a sa hnu chhuipui ten a silâi puak ri dar an han hriat hi chuan fing hnih/khat in an lo thlau hman der tawh zel a ni. Pu Thangdailova hmaah chuan chet hmasak hman a ni lo,' an ti thlawt mai ṭhin.

Pasalṭha dangte aia a mak danglam lehna bik riau chu a ṭuan a ṭhat bakah ram chin leh sa chanchin hi a hre em em mai a. Vawikhat pawh Hriphaw

tlaklam feh kawng bulah Nghalrual tla sung sung lai an hmuh thu an hrilh a. Khawi lam hawiin nge an kal tiin a han zawt a. Chhuah lam hawia, Hriphaw tlang helna ruam zawh a an kal thu an han hrilh chuan, 'Chuti chu naktuk zingah saw lama Ram Serṭawk mualah kan intawn mai dawn chu ! a ti ta mai a.

Tichuan, a tuk zingah chuan khawfing a chat dawn ta tih vela hmaah a thova, chawṭhing a bar sawk sawk a, a thawk chhuak ta a. Sarual nena intawng tura a in hisap-na hmunah ngei chuan a zuk tawng ta chiah mai a. Sarual chu an lo mu khawm a, chutih lai chu a han ṭhawng thova, a Tukuli mal inthun chawp zel ngai chuan a han kap ta a, pathum lai a kap thlu hman a ni. Tunlai silai ṭha ang te hi han hmang phei seng chu a thal hnem hle ang.

A sawi danin zing varṭianah hian sa mit hi a vai ṭhin a, tlan ngaihna an hre mai ṭhin lova, chutih lai chuan kah thluk tam a awlsam a ni a ti. A silai hman ṭhinte a mu leh a zên thun chawpa sawh muk leh ngaite a nih ṭhin avangin zing varṭian hi Sarual beih nan a hmang ṭhin a ni.

Ṭum khat pawh In sakna tur châk a zawnnaah Satel lianpui mai hi a chhar a, a phur hawng ta a. In a thlenpui hnu chuan an en huai huai mai a. Pu Thangdailova chuan, 'Ka Telpui chharna bul hnaiah hian Sakhi chal a awm ngei ang, naktukah ka va pel leh ang e,' a ti mai a. Engtinnge Sakhi chal a awm ang tih i sawi mai theih ? tiin an han zawt a. Telpui awmna ah chuan ' Sakhi chal hi a awm ve châwk a

ni, naktukah pawh a ṭhianpa Telpui zawng hian Sakhi chal chu a vak rak rak mai ang,' tiin a chhang mai a. A hnu deuhah chuan, 'Satel leh Sakhi hi an inkawmngeih riau mai a, thawnthu a Rulpui tui an inzuan kahlen siak aṭanga inkawmngeih tawh kha an ni ang,' tiin a han sawi zawm leh a. An nui ta dar dar mai a. A tukah chuan Sakhi chal a Satel phurh hawn tak zawnga lo vak vel lai chu a ravn kap leh ta chiah mai a ni. Pu Thangdailova hian Nghavawk (sangha) tawmna pukah hian Aikam pa (chakai) hi awm ve chawk ṭhinin a sawi bawk a. Sakei (Keipui) ram tla erawh chu ka hmu ve ngai lo, a ti tlat mai thung.

A ramchhuah dawn hian a inbual fai hmasa ziah ṭhin a mahse sahbawn a hmang duh ngai lova, chingal a hmang mai ṭhin. A mit fiah ṭha tawka a hriat loh pawhin damdawi (eye drop) hmang lovin vai hmarcha hmin pawr ṭha tak hi a hmet dup liak a, chu chu a mitah a sawr mai ṭhin a, 'Ṭha hle in ka hria' a ti.

A tlangpui thuin pasalṭhate hi, an hun tam zawk ramchhuah nana hmang ṭhin an nih avangin, thlawhhma lamah an pachhe duh hle ṭhin a. Pu Thangdailova thung erawh hi chu buh leh balah pawh khaw khat pa hausa nih a tling tho mai. In lam leh ram lamah thang a chhuah tawn ve ve a. Kum 71 lai a nih tawh hnua a fate'n an awm bosan hlan pawhin amahin buh phur 200 a lạ thlo chhuak thei a ni.

III

PASALṬHA DUMBAWMA KAMCHHUAK

Sai kap tam a an sawi, pasalṭha hmingthang, DUMBAWMA hming hi, khawthlang lam ṭhanghluiho zingah hre lo an tlem viau awm e. A mah hi Tuikuk hnam a ni a, Pu Zoduha Ex-MLA hian ka pu a ni e tiin min hrilh nghe nghe a ni. A pianhmang leh a hmel landan chu pa laihawl, êk bathlar sang thlerh thlawrh, vun dum thu deuh that hi a ni a. Mizo ṭawng pawh a thiam hle a, a vanglai chuan a hming a thang hle a ni.

A hming tithang lehzualtu chu Sakei lian, bak buk chhur mai a kah chu a ni a. Dumbawma'n Sakeibaknei a kap tiin an sawi thang nasa mai ṭhin a ni.

Naupang ka la nih laiin vawikhat chu Hriphaw khuaah a lo zin a. A khawlai kal chu tlangval thlasik zing ni lum ai te chuan an lo hmu a, 'Saw saw Tuikuk pasalṭha Dumbawma an tih chu a nih saw' tiin min han kawhhmuh a.

Tichuan Lal khawnbawl, Pu Zuliana Ina a lut chu kan va fin ve a. Tlangval zinga pakhat chuan, 'Pu Dumbawm, Sai sawm i kap tawh ang em?' tiin a han zawt thâwr mai a. Dumbawma chuan, 'Naute u, Sai sawm kap te chu Sai kap a sawi tham kan ni dawn em ni?' tiin nui deuh hak chung hian a han chhang a.

A hnuah chuan, 'Ka silai hman te a ṭhat ṭhin loh em avangin mite min sawi ang em hi chuan Sai hi ka kap tam lovang. Tin, Sai sa hi kan ei ve ngai meuh loh avangin Sai ngho nei lo phei chu, min kah sak rawh an tin chang chauh a kap ṭhin ka ni a, a ngho nei hi ka kap ber zawk a ni,' tiin a han sawi leh a.

Tlangval-ho chuan, 'A nih Sai i kah hian a eng laiah nge i kah ṭhin?' tiin an han zawt leh a. A ni chuan, 'Ka sawi tawh angin ka silai hman ṭhin te a ṭhat loh em avangin a sa huat taka kah fuh loh chuan Sai hi chuti maiin an thi lova, chuvang chuan a sa nem lai leh a lung pawh theihna hnai ber, a zak-dawh ah hawlhchilh deuh thawin ka kap ṭhin a ni,' tiin a han hrilh leh a.

Tlangval-ho chuan, 'A zakdawh a kah chu a va har-sa duh awm ve maw le! an lo ti a. Dumbawma chuan, 'In hriat tawh angin Sai ka pel chuan Sai-rual zinga a ngho nei hi ka thlur bing ṭhin a. Sai ngho nei chu a kawlh pawh an lo kawlh deuh bik ngei a, ka rim an hriat phei chuan a pachal chuan min zawng nghal a, chutia ka lam hawia a lo tlan veleh chuan a lam hawiin ka tlan ve thut mai a, Sai hi an inher ve thut thut theih loh avangin ka pelh veleh ka lehhawi a ka umzui a, a pen zawnga a zak a han kau remchan veleh a lung pawh ngei turin ka kap ta ṭhin a ni,' tiin a han chhang leh a.

I Sai kah dan chu ṭuan ṭhat ava ngai dawn ve maw le! ti a an han fiam zuina chu Dumbawma chuan, 'Patling inring ren rawn ṭuan chu ramsa ṭuan aiin a rang zawk,' tiin a chhang leh zaih mai bawk.

Chumi zawh chuan a Sakeibaknei kah chanchin an han zawt leh ta a. A sawi dan tlangpui chu hetiang hi a ni. Ţumkhat chu Teirei phai ramngaw chhah dur khup mai hnuaiah Sai a pel a, chu a Sai pelh chu ngho ţha tak mai leh kawlh deuh mai hi a ni a. Rim leh thawm ri rek a hriatna lam apiang mai chu a phin kaw duai duai zel mai a. Mau hmun chhah thim lai te pawh chu a phin seu eng vek vuk mai a ni.

Chuti khawp a Sai thawm nâ leh lian a nih avang chuan a veh vel danah Dumbawma pawh nidang ai-in a fimkhur zual hle a. Chutia fimkhur leh uluk taka a veh mek lai chuan Sai chuan Dumbawma lam hawi chuan a rawn phin ta ţhuai mai a. Chu-tah le, a lo ngaihtuah tel reng reng loh Sakei lian lutuk tak mai hi Saiin a phin rual chuan Dumbawma hmaah chuan a rawn leng phei ta duai mai a. Chu Keipui chu Sai lam hawia position lain a awp ta suai mai a. Rum deuh ngul ngul chung chuan a mei sei pui mai chu a ti che ta ngual ngual mai a.

Chu Sakei lian hruanghrau pui mai chu Dumbawma'n a han enchian chuan a thauah a man a, hlauh pang-ngai mai pawh ni lovin rapthlak a ti tak meuh mai a. Chutianga Sakei lian leh rapthlak chu ka la hmu ngai lo a ti hial a ni.

Sai kah tuma a ngaihtuahna zawng zawng chu Keipui chuan a rawn luahlan ta a. Engtinnge ka awm tak ang ti a inngaihtuahin a bing chuk chuk mai a. A han kah dawn chuan kah thih zawh loh a hlau si, a han kah loh lah chuan Sai laka a inthiar fihlim theih

ţhin angin chu Sakei lakah chuan a inţhiar fihlim dawn lo tih a hre chiang bawk si. Khawnge, a nih ŋih ka ni mai ang tiin a pasalţhatna rilru zawng zawng chu a han sawm khawm a, Sai kah nana a silai mupui leh zen a thun khat ţha tawk elh awlh chu, Sakei thluak pawh tur ngei mai chuan a han cheh puah tir ta dur mai a. Keipui chu a zuang sawn durh a, a na tuar mangang leh thinrim chu a habum ta dur dur mai a. Chutih lai chuan Dumbawma pawh chuan awmhmun sawnin a silaimu a thun leh sawk sawk a. Keipui huk thawm a reh hnu chuan fimkhur fahran mai hian a va thlithlai ta a. Chu Keipui lian lutuk tak mai chu thiin a va hmu ta zuah mai a ni. Chu Sakei hram rapthlak tak thawmah chuan Sai pawh chu a insaseng ta bawk a.

An sawi dan chuan he Dumbawma kah hi Sakei danglam tak mai a ni a. Sakei pangngai hi chuan ke zungţang hi pali an nei ţhin a, a ni hi chuan ke zungţang panga a nei a. A beng hnung, a tukkhum sir tawnah sialki ang reng hmul bukpui mai hi a ţo ding chhur mai a. A hmuihmul pawh sei khawng khauh leh hriam tak mai a ni bawk. A len lam pawh sum sawm lai a ni a, a lu pawh arbawm tiat tih ngam khawpa lian a ni.

Sakei danglam bak buk chhum mai a nih avang hian Dumbawma'n Sakeibaknei a kap tiin an sawi thang nasa mai ţhin a. Mahse Sapin Sakeibaknei (Lion) an tih ang hi chu a ni lo. Mizovin Sairâl ti a an sawi ţhin Sakei lian chi a nih an ring ber. Hman lai chuan he Sakei lu hi khawthlang Darlak khuaah khuan an tar ţhin a ni.

Hmanlaia Kawlha, mihring thah avanga ram pilril a tawmbo ṭhin pawhin hetiang anga rapthlak Sakei lian hruanghrau hi a hmu a ni. An sawi dan chuan tuk khat chu Kawlha hian mihring hlauva a tawm bona ngawpui karah mak tak taka Sairual hram chik nghur nghur hi a hria a. Engti dan nge ni teh reng ti a hriat duhin a va en ta a. Sairual chu hlau mangang chik nghur nghur chung chuan an lo inzui duah duah mai a. Kawlha'n a han en chian nak chuan an sir Bung thing lianpui mai kakpui hniam laiah chuan Sai thlawp thuak khawpa lian Keipui hi a lo bawk ṭial dun mai a. Chu Keipui hlau kal ngaihna hrelo Saiho chu an lo kal khur zawih zawih mai hi a lo ni a. Chutiang anga Sakei lian leh rapthlak chu ka la hmu ngai lo Kawlha pawh hian a ti e an ti a ni.

IV

THUAMCHAKA THUKHAWCHANG

Chhinlung chhuak zinga mi chak danglam tak mai lo piang THUAMCHAKA an tih mai hming kha Mizo zingah a hre lo kan vang viau awm e. Khual thuthang leh âr pan chuk a pûn e an lo tih ṭhin angin a chanchin an sawi than dan kha a makin a dangdai hle a. Zofate tihmingthangtu pakhat chu a ni ve reng reng a ni.

Burma ram Khampat leh Manipur – Lamka-ah te a khawsak lai phei chuan a chanchin an sawi than dan a makin a rura zual hle a. Mitthi tharlam an awm zan hian an thlan a hai a, an thin leh lung a ei sak ṭhin ti tein ṭhenkhatte phei chuan an sawi thang ṭhin a ni.

Vawikhat pawh a khualzin kawng kal lai Manipur-a Gunda rualin suam tumin an lo shock ngawt mai a. Thuama thinrim lo er chhuak chuan an zinga pakhat malpui chu a kut zungṭang tlum dawk khawpin a han ṭham sak ta mai a. Chutah le, kan mi suam tum hi mihring a ni lo 'rammi' a ni tiin an inhrilh a, hlau baklengin an tlanchhe ta mai a ni an ti.

Khampata a awm laiin thlanlung lian zet mai hi khawtlângin an zawn a, khua a nal avangin thlan hmun an thlen thei ta lova, khaw ṭhat huna la zawn ṭhat leh ah tiin kawng sirah an riah ta ngut mai a. A tuka an va en leh nak chuan chu lung chu thlan hmunah a lo awm sawn daih tawh mai a, mak an tih thu an sawi ta huai huai mai a. Thuama'n zanah mi hriat loha a put sawn a nih ngei an ring a ni.

Ṭum khat pawh Burma-a a awm lai vekin Custom Duty Officer pakhatin a Jeep kawrah a ti tâng a. An mangang tih ngaihna hre lo chuan ṭanpuiah Thuama an sawm fuh hlauh mai a, sawi set set lovin an motor tâng chu a chawi chhuah sak lawp mai a ni an ti.

An sawi leh zel dan chuan Thuama hian Jeep phur khat mau hi vawikhatah a suan zo vek thei a. An theih ang tawk a tam, a kokia an chhuan sak hnuah a dang a bân leh lamin a han kuah khawm leh a 'Hawh u le' tiin a han chham a, a kalpui duak mai a ni an ti bawk.

A taksa leh thir hi in hal riau in an sawi tlat mai bawk a. Manipur-ah chuan Thirsakawr hawh phal pawh an awm lo an ti hial a. Thuama chuanna tawh Thirsakawr chu a chhe ngei ngei a ni an ti.

A pianphung leh a ruhrel pawh danglam bik tak mai niin an sawi ṭhin a. Ban ruh pakhat chauh nei a, a nâkruh pawh invuah hrang thlih thliah ve lova tlêp thla pur mai bik niin an sawi ṭhin a ni. Thiam thil dang pawh ngah hle in an sawi ṭhin bawk.

THUAMA AIZAWL-AH

He mi mak danglam tak mai hi kum 1965 kum tawp lam khan Pu Kawlmena, Aizawl Thakthing Bazar a mi chuan a thiam thil leh a chaknate mipui entir turin Aizawl-ah a chah chhuak rup mai a. A chanchin an sawi than dan a rura ṭhin bawk a, Aizawl a lo thleng chu mipuiin an hlut nasa ngei mai. Vengthlang an sawi huai huai mai a ni.

A chanchin an sawi than dan a dangdai ṭhin em avangin kei a kar pawhin belhchian duhna ka nei han hle a. A lo thlen tuk zingah Pu Kawlmena te inah chuan ka kal ta a. Ka kal hma hle nain ka thlen chuan kei aia kal hmasa ten an lo kil bial laih tawh a. Chutih laia Zoram inbuan chak ber Lalkulha pawh a lo awm ve kuk tawh a ni.

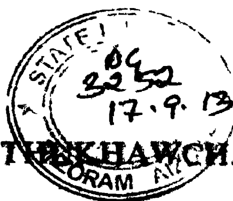
Thuamchaka bulah chuan ka han ṭhu ta a, a kum zat leh hriselna dinhmunte ka han zawt hmasaber a. Kum 58 a nih tawh thu leh kawng herh avanga Damdawiin aṭanga a chhuahna a la rei loh thu min hrilh a. Aizawl a lo thlena a rilru awmdan ka han zawt leh a, a ni chuan ka lo beisei phak loh in mipuiin min lo hlutsak a ka lungte pawh a chhe rum rum a ni. Kei upa lamah pawh inherh silawng tawh leh nghal hian an beisei angin hmuhnawm pawh ka siam sak thei tawh ngut pawhin ka inring lova, ka vang ve lai ka ngai hle mai tiin min chhang leh a.

Chumi zawh chuan, 'Khawnge, mi chak hmingthang Aizawl hial lo zin thleng ta chu ka han bel chiang teh ang che ka han ti a. A âwm len zawng teh a remtih leh tih loh ka'n zawt nghal a. Teh ta che a ti a, a lo ding chhuak nghal a. Ka teh hma chuan ngun deuh mai hian ka ke ler aṭanga ka chhip thlengin mi a han thlek hmasa a. Tichuan, a âwm chu ka han teh ta a. Ka tehna hrui chuan ka âwm ka han teh ve leh a, kan intiat chiah mai a. Ka bula awm Lalkulha, Zoram palian inbuan chak chuan min ko fal a, ka âwm hi han teh ve teh a ti a. Ka han teh sak chuan Thuama ai chuan a lo lian nasa mai a.

Lalkulha chuan zawi sup hian, 'Nimin tlai khan ka teh a, kan intiat tlat a ni, va teh ṭha leh teh a,' min ti a. Ka va teh ṭhat leh chuan a ngai tho a ni a. Lalkulha vek chuan, 'A tehtute tiatin a awm thei zel e an tih chu a lo dik ngei a nih hi,' a ti thawp ta sut mai a.

Ka han bel chiang nawn leh a, 'Khawnge banruh leh nakruh pakhat (tlep khat) chauh a nei e an ti che a, ka han khawih sak teh ang che,' ka han ti leh a, Ka han khawih lai chuan, 'Ka nakruh a tlep te'n tui in tur pawhin ka kun thei na'ng,' a lo ti a. An sawi ang em chuan ban ruh pakhat leh nakruh tlep khat chu a lo nei bik lova. Amaherawh chu, a ban ruh leh a nakruh te chu mi pangngai banruh leh nakruh ai chuan a phek hlai in ka hria. Chiang-kuang vak lova khawih sak tute tan chuan banruh leh nakruh pakhat neia sawi mai pawh a awl viau ang. A banpuam chu ka'n hmeh sak leh a, a nem mak mai a. Mi chak ban si ava nem deuh ve maw le! ka han ti leh a. Chutah a ban chu a ti sawi hluau hluau a, han khawih leh teh min han ti a. Lungtat phum ang mai hian a ruh ta tlat mai a, a malpuite pawh chu chutiang tho chu a ni ta mai a. Mak ka ti khawp mai.

Dingkhawr nge i nih veikhawr tih ka hre thei ang che min ti ve thung ta tlat mai a. Dawhkanah chuan min han khâp tir a, dingkhawr i nih hi min ti dik chiah mai a. Engtinnge i hriat theih tiin ka han zawt leh a. Kan hman thiam lam khâp hi chu chhete hian a thui a, ngun taka en chuan a hriat a harsa lo a ti ta mai a.

THUAMA'N ZAWHNA A CHHANG

Chutia kan inbawlzan zawh chuan zawhna an zawt ta nak nak mai a. Chung an zawhna leh Thuama chhanna ka la hriatrengte chu ; (Z = Zawhna T = Thuama)

Z : Khawvel inchai chak Dara Singh nen hian inbei dawn ta ang ula i hreh em?

T : A tul miau chuan hreh hleih theih pawh a ni lovang a. Amaherawh chu ka tha hi chhuak ve zung zung thei a ni lova, ka tha chhuah hma a min man vaih chuan........leh pawh ka ti hman lo ang a, bang den nan min hmang chawrh mai ang. Mahse ka tha a chhuah ve hmana a khawilaiah emaw ka man fuh ve phawt chuan awlsam tak chuan a tal chhuak mai bik lovang.

Z : Lawi sual leh Bawng kawlh te i sâwi (hrem) thin tih kan lo hria a, sâwi an harsa thin em? An han tal vel thahrui neih dan eng ang nge?

T : Lawi leh Bawng sual sâwi thatah harsatna tehchiam ka tawk ngai lo. Ran reng reng hi an ki leh an beng hi na takin han hmer kawp ila an tal ngam ngai lova. Bawng leh Lawi ka man tawh te an tal ngai thin loh avangin an thahrui neih dan awm pawh ka hre lo.

Z : A hreiha zawngin mau a zung chawpin a pawt phawng mai thin e an ti che a, tak tak em ni?

T : Hei hi zawng hmanhmawh thil a ka thianpa Chalkhuma nena kan han tih mai a ni a. Ka thianpa kha a chak hle a ni. (A sawi tam lo)

Z : Sipai Rifle (silai) a kaw hmawr lam aṭangin kut khingkhatin a sum kang zo ve an ti che a, tak tak a ni em?

T : Hei hi chu, vawikhat sipai-ho vak vel kan inah an rawn chawl a, an chawlh lai chuan pakhat in a Rifle kua a hawlh fai a, a kaw chhung awmdan en ka han dîl a, nau ka hmathlak avangin kut khinghnih a lek kân a rem si lova, kut khingkhata a kaw hmawr aṭanga lek kangin a kua ka bih sak a lawm maw le.

Z : Paihte Liana nen an inbei e an ti che a, in inbeih dan min hrilh thei ang em?

T : Paihte Liana te khua leh kan khaw tlangval ten Lawi an insik tir ṭhin a. Nakinah chuan Lawi insik tir mai an duh tawk ta lova, chak leh chak inbeih tir ang u an ti ta a. Keia pawh chu Paihte Liana bei tur chuan min rawn sawm chamchi ta mai a. Chunglai chuan ka la tlangval bawk a ka' tha hi a' za et et reng mai a. Mahse duh lo leh hreh em em awm ang hian ka inlan tir tlat a. A tawpah min kar chhuak lui ta a. Ram ri kan va thlen chuan khaw lehlam pawh ramri lui kam lehlamah chuan an lo awm ṭhup tawh a. Ramri luia intawk tur chuan an mi chak Paihte Liana chu an rawn chhuah phei a, kei pawh ka phei ve nghal a. Mahse kan intawh hma chuan Paihte Liana chu nungchang ṭha tak mai hian lungpui chungah chuan a ṭhu ta tlat mai a. Min tawk hmasa phawt rawh se tih rilru pu chungin a hmel chu ka han en chiang a, mi ngilnei leh zaidam mi pawi sawi ngai lo hmel hi a pu hliah hliah mai a, min tawk hmasa tu nih

a duh loh ang bawkin kei pawhin tawk hmasatu nih harsa ka ti a. Kan inbei ta lo a ni. Inbei anga kan lo thang chu thu thang sual a nih chu! Hmuh zawng kan inhmu teh meuh mai.

Z : Heti khawpa chak si engatinge hman hmana i chakna leh i thil thiamte mipui i lo entir tawh loh?

T : Ka nupui hmasa zawkin inthup tlat turin min ti a. Lawmdan hi miten mak tak takin an sawi a, a zahthlak em mai, inthup tlat rawh min ti ṭhin a. Mahse a ni nen hian kum rei tak kan inneih hnuah pawh fa kan nei thei si lova. Kan inṭhen a nupui dang ka nei ta a. Chu nen chuan fate kan neiin kan chhangchhe ta viau mai a. A ni thung hi chuan, 'Heti khawp hian kan chhangchhiain kan harsa a, i chakna leh i thiamthilte hi sum hai luh nan hman tum teh khai! min ti ta thung a. Tar a lamah ka han inlek chhuak leh hnuhnawh a lawm maw le! Tun a ka lo kal tur pawh hi 'Vawkte man tal han tuak la aw' tiin mi au zui lawm lawm mai.

Z : I fate zingah rawn chhun tur che an awm em ?

T : Hmasang aṭangin kan chhungkaw thlah kal zelah hian mi danglam bik hi hun engemawti danah an piang ṭhin a. ka faten min rawn chhun dawn leh dawn loh ka hre mai thei lo. Amaherawh chu, ka fate hi an mak khawp mai a, zan mut dawn hian an tihrawl hi a za sup sup ṭhin a, hmeh zawi sak loh phei chuan an muhil thei lova. Ka awm loh phei chuan an nu hian a hmeh zawi sak zo ve si lova chhemthei hian a vuak reh sak ringawt mai ṭhin a ni. Kan fapa pakhat, tlan thei tawrh

tawrh chuan Uichal hi a hnungzangah a ṭham kang zo tawh a ni.

Z : Aizawl mipuiin an lo hmuah dan che hi eng angin nge i hmuh?

T : Heti khawp hian kan ram mipuiin min lo chawimawi ang tih ka ring phak ngai reng reng lova, ka lungte pawh a chhe rum rum mai. Kei upa lam lo inherh sil tawh leh nghal hian an mi lo beisei angin hmuhnawm ka siam sak thei ngut tawh pawhin ka ring lova, ka vanglai ka ngai hle mai.

A CHAKNA A ENTIR TE

Thuamchaka hian Aizawla a châm chhungin a chak na leh a thiamthil engemaw zat a entir a. Ka hmuh ve te chu :-

1. Thirtiang a hmawr aṭangin a seh kawh a, bana an chhun bur a hnarin a nawr kawi bawk.

2. Buhfai Bag (lmd) a hâin a seh a, a dinpui zo.

3. A âwm, theih ang tawkin an hreng rek a, a hrenna hrui an suih ngheh hnuah saidawium (Squash um) pathum lai an la rawlh lut thei.

4. An mut zangthal tir a, a âwmah cubic lung an dah a tuboh lianin an chhu keh.

5. A lu a leng tawk thir kual a lu-ah an thun a, a intite a a ke lerah a lâ chhuak thei.

6. Rangva tuihawr nei (Aluminium ni lo) hi a pawt thler zung zung thei a. Thingzaia perek (iron nail) an khen luh pawh a pawt chhuak zung zung mai.

7. Mizoram thing zinga thing pil sak leh bet nghet ber Batling thing pil hi a liak khawk hlawk hlawk thei.

8. A ngalah thingfak a vaw bung hmawk hmawk thei a. Ṭum khat erawh chu thinga zawnga nel ber mai Lungli fak hi a vuak tliah tur zingah an lo dah ru a. Chu zet chu a bei rei khawp mai. Tlawm a ngai laklawh tawh si a, vawi tam tak a ngala a vuak hnuah a sawp chhum ta tho a ni. A ngal pawh a duk nasain chhel pawh a lo chhel ngei mai.

9. Zoram inbuan leh sukherh chak Chhundenga, Lianhluma leh Lalkulha ten an herh rawn a an hneh lo tlat. An hlahthlem han ti dawn ila anmahni lah Zoram Champion lo ni tawh ṭhalh, dawta han in ti thangtlawm duh chi tur an ni si lo.

10. Bawngpa herh thlu tura an tih erawh chu a herh thlu ta lem lova, an sawi duh hle. Heta Bawngpa an tawktarh hi Pu Vana, Mission Venglai bawng, chi thlah tura Sapram bawng an lakchhuah lian tak mai a ni a. Thuama'n a herh duh tak lohna chhan a sawi dan chuan khatiang bawngpa chi ṭha tih silawng kha ṭha a ti lova. Chubakah khatiang bawngpa chak han herh thlu tur chuan thih tha a ṭan a ngai a, amah lah upa lamah pawh kawng herh nei leh chhangchhepa, fate enkawl tura dam

hrisel ngai zual tak mai a lo ni si a. A tih tir tute lam lah, 'I thih emaw ramtuileilo khawpa i lo awm phah emaw chuan i nupui fanaute kan chawm ang e,' ti a intiam an awm bawk si lova, a chai buai duh ting ta lo a ni. Ramtuileilo a ka lo awm palh pawha ka nupui fanaute enkawl sak min tiamtu awm ngat se chu, ka tha tawp ka chhuah anga bawngpa a thi anga keipawh ka silawng leh bawk ang,' a ti a ni.

Thuamchaka hian Circus lam rawngkai a thiamthil dang pawh a entir tam hle a. Thil mak deuh mai pakhat chu khatih hun laia Zoram pa lian, Lalkulha ft. 6 zet a sang quintal khat deuh thaw a rit chu a kut khingkhatin a mawngtamah a chawi kang vu vu thei a. Tin, Lalkulha'n mak a tih ve leh em em thung chu Thuama a intirit em em thei tlat mai chu a ni.

Lalkulha chuan, 'Han chawi tirh chuan a rit vak lova, mahse 'Hawh u le' ti a a han chham zo a han inti rit chu rit tak mai a ni, engtinnge khatiang pa ruhkawl an tih ang chauh mai si kha a rih theih, mak ka ti a ni, a ti thlawt mai.

Zoram chak Lalkulha leh Thuama hi inbei se ti a rawt tute pawh an awm nual a. Lalkulha chuan puan nena inbuan chu ka duh a, kut lawnga inbeih erawh chu ka duh lo. A taksa bung dang chu ka hre lova, a kutah na na na hi chuan tha a awm a ni a ti hmiah mai.

Ka hriat laiin Thuama hian Lalkulha hnenah hian thu pawimawh deuh mai a sawi a. Thal deuh hu hian Lalkulha chu a han en a, 'Kulha tuna i sa ṭhatna hi i inzir vanga ṭha a ni lova, i ei ṭhat vang zawk a ṭha chauh a ni. Tukkhuma thlan chhuak dir zawih zawih khawp a ṭang thei tur chuan nasa taka inzir a ngai a ni. Kei pawh ramhnuaiah te inzirin thingtuaite hi ka buan chuang chuang ṭhin a, sawi loh sa loh te pawhin min sawi ṭhin a ni. I inzir phawt chuan tuna i chak bak hian i chak thei ang. Amaherawh chu i chakna thahrui i hman hmain i rilru ngaihtuahna hmang hmasa fo ang che,' a ti a ni.

V

DAMLAI CHEN NUAM BER – ZALANGA

Mizoram chhim lam, Lunglei District huam chhung Hnahthial khawpui chhak a, Cherhlun khua tlawh ṭawh ṭe chuan, an khaw thlen hma Thingsai khaw lam dep a, Damlai Lungphun pakhat, thu dangdai ṭak mai inziahna lungphun chu in hmuh hmaih hauhin ka ring lova. Chu lungphun chu lungphun lian leh ropui ṭak han ṭih tur phei chu a ni lova, lungphun te tak ṭe a ni.

Amaherawh chu, chu lungphun hmu tawh leh chu lungphuna thu inziak chhiar tawh te reng reng chu lungngai hmel pu an awm ngai lova, vui hmui pawh an pu ngai bawk hek lo. An chhiar zawh chuan ha ṭha deuh te ha a lang vâr sar a, ha chhe deuh te ha pawh a lang bal sau zel mai a ni. Pastor-te meuh pawh chu lungphun hmaah chuan an inhmuamup lutuk bik ngai lo.

Chu lungphuna thu inziak chu nula leh tlangvalte mittui ko chhuak thei hial khawp a thuril leh lunglen thlak phei chu a ni lova, ram leh hnam hmangaihna thu emaw Kalvari tlâng hmangaihna lam thu emaw pawh a ni bawk lova. Mahse heng thu ropui ber berte khak buai thei thu chu a ni si lo a ni. Chu thu chuan mi tumah a pawng nek lova, a phûtin a fuih bawk hek lova, kan Literature lama mi thiam sangte tan pawh Figure of Speech an tih zinga a eng bera han keuh thluk tur nge ni ang tih ngaihtuah tham fe tur niin a lang bawk si a ni.

Chu lungphuna thu inziak chu thu tawite 'ZALANGA SANGHA MAN THEI NO. 1, DAMLAI CHEN NUAM BER' tih chauh a ni.

Tunlaia kan ṭhangthar nula leh tlangval outlook zau tak tak te hian he lungphun a thu inziak hi han chhiar ta ang se, 'Sangha man thei No 1' tih an chhiar lai chuan World Olympic hla mawi lar tak mai, TO BE A NUMBER ONE tih hla kha an hriat chhuah ngei a rinawm a. Mizo zinga Number One claim ve ngam pasalṭha kan lo nei hian an thin chu ti rimin ka ring lo.

'Damlai chen nuam ber' a han inti ngat mai erawh hi chuan an ngaihtuahna a hruai thui viau in ka ring a. Ṭhenkhatte phei chuan îtsîkna thinlung puin an thin pawh an tiur hial mai thei a ni. England Lalpa, Henry VII meuh pawhin Dee luikam a miller pakhat 'I envy nobody, Nobody envy me' tih hla ring tak tak a sa ṭhintu chu a hua a, a îtsîk bawk anih kha! A hnenah kalin, 'Mi tumah ka îtsîk lova, Mi tumahin min îtsîk bawk hek lo' i tih hi a dik lo hul hual a ni. I hlimna ang hi kei, England lalber pawh hian ka nei phak lova, ka ram leh a chhunga hausakna awm zawng zawngte pawhin an lei phak bawk hek lo. 'Ka îtsîk che a ni' a ti thlawt mai a nih kha!

He damlai lungphunṭu Pu Zalanga hian Khuanu tuahrem sa damlai tawite hi a hmang ṭhiam a, khawvel rualawhna tuihan chu lo so phul but but mahse a ṭhil duhte a neih theih loh pawhin a thil neih te a duh thiam a. Chantawk khuarela a lung-

awina chuan nun hlimna khurah a hruai lut a, chu chuan khawvel hnehna nun danglam tak a neih tir a, a suangtuahna khawvel zau takah chuan Championte champion a lo ni thei ta a ni.

Mi hrisel lo leh bawrhsawm te chuan damlai an chen nuam thei lova chuvang chuan he lungphun hian Pu Zalanga chu pa hrisel, dam chhung khawsak ei leh bar ngaihtuah buaina ten a chim phak lova lêng ṭhin a ni tih a puang tel nghal bawk a ni.

Kum 1972-ah khan Cherhlun khua hi va tlawhin Pu Zalanga hi ka kawm ve a, kum 75 mi lai a ni tawh a, mahse a la chakin a aw pawh a la pawr ṭha hle a. Cherhlun Baptist Kohhran Biak In bulah In a nei a, amah hi Fanai hnam a niin kum 1917 a Mizo tlangval French ram kal zingah khan a tel ve nghe nghe a ni. 'Damlai chen nuam ber' i inti bawk a, French ram in kal laiin sap nula te hi i lo chen ve reng em ni? tiin ka han zawt fiamthu a. Vaibel peta lehlam hawi deuh ngat chung hian, 'E khai, sap nula mal var pui puite chu ka thangchhuahna maw le?' tiin min chhang pawr hlar mai a.

Cherhlun a ka cham lai chuan tlai khat chu, 'Pu Zalanga Ṭiau kawngah a chau e,' an ti mai a. A lam turin a chhungte an kal nghal vat a. A chauh chhan, a chau lai hmutute ka han zawh chuan, 'A Nghabawng dawhah Nghavang a tla hnem deuh a, amah upa lam a ni tawh 'si a, a rawn chauhpui a lawm maw le! tiin min hrilh a. Ka rilru chuan, upa kum 70 ral kai i nih tawh hnuah pawh chauhpui khawp sangha i la man thei a, Sangha man thei No. 1 inti tur zawng i lo nih hi ka ti a.

Pu Zalanga hi lui kal hrât leh sangha man thei tak e ti lo chuan tuihleuh lam chu a ti thei thung der lo. A zir bian a zir chhin lo reng reng a ni an ti. Tuilian khauh tak tak pawh lungtum hi a pawm a bleuh lo bian a dai kai mai thin. Tuilian hi a mawngah chuan a nem dam duai mai a ni a ti. Tui chhunga thawk lak dan a thiam thung a chuvang chuan tuilian pawh a pawisa teh chiam bik ngai lo a ni.

Hman deuh lawk khan Cherhlun khaw VCP Pu Hrangdawla nen Aizawl-ah kan inhmu a, Pu Zalanga chanchin hi ka han zawt a, a thih tawh thu min hrilh a. A thih chhante ka han zawh leh chuan Pu Hrangdawla chuan, 'Tar thi a ni ber mai e,' a thih dan pawh a mak khawp a sin tiin a thih dan hetiang hian a sawi ta a. 'Tar hnungzang kul, tiang hawla kal kun khau khau tawh kha, a thih dawn chuan a khumah a zangthal hian a mu tlawn ngil leh thei a. 'Khai le, ka kal a hun dawn ta, min han khuh tha rawh u le,' a han ti a. Kan han khuh fel zawh chuan, 'Ka fei leh ka chemte luzum kha ka taksa depah hian han dah rawh u' a han ti leh a. Engatannge i tih ti a kan han zawh chuan, 'Mitthi khua ka thlen veleh a ka naupan laia min tiduhdah thintu chhun nan ka hmang dawn a ni,' tiin a sawi a.

A fei leh a chemte chu a taksa hrulah chuan kan han dah ta a, a ban ngil taka thluanin a taksaah chuan a chep bet a. Chumi hnu chuan, 'A tawk ta e........nakinah ka mit leh hmuite siam that ngai lo

turin ka'n awm nghal ang e,' a ti a, maimitchhinga a hmui chip chuan a mu ta a. Reiloteah a thaw a tawpa thihsual pawh nei lovin a damlai nun chu a lo tawp ta a ni,' tiin Pu Hrangdawla chuan min hrilh a. Hei bakah Pu Hrangdawla chuan mitthi tur a lo dawm hlum ve fo tawh zingah Pu Zalanga thih dan anga thi hi a la bawisawm ngai loh thu leh mak a tih thu a sawi chhuak hlal bawk a ni. Pu Zalanga nge nge, a vanglai leh a thih thlengin damlai zawng a lo chen hrehawm lo ber nge nge an ti ṭheuh hlawm a ni.

VI

LALBER PU SAIA KHA

Naupang Zirlaibute pawh a 'Pu Saia sumdawng ang' ti hial a thu zirtir neite zinga an lo chuan tir ve tak ṭobul, Pu Saia thu leh hla kha i han ngaithla ve thung teh ang. Amaherawh chu, chanchin a ngah em avangin sawi vek seu a ni dawn lova, chuvangin a then a zar chauh ngaithla turah in dah hmasa ila a ṭha awm e.

Amah kha Mission Veng, Aizawla awm ṭhin hi a ni a Zoram mipui mimir hriat tham khawpa pa lar leh dangdai tak mai a nih avang khan tun thlengin Politician leh Pastor-te pawhin an thu sawi tih chian nan a mizia leh a ṭawngkam kha an la lek lar ṭhin a ni.

Amah tak kha chuan Saia inti satliah mai lovin LORD ROBERT PU SAIA a inti kher ṭhin a. Sipai nunchan zira German ralte pawh lo zuk rûn ve tawh anih avangin sipai Uniform hi a ngaina ble a. Englai pawhin kekawr hring leh kawr hring hi hain Cross Belt a hreng a, lukhum hmathlawk General lukhum anga chei hi a khum ṭhin a, a awmah Tangkapui (medal) chi hrang hrang hi a bel tlep tuar mai ṭhin a ni.

Tun hmalam Indopui II lai vel, Mizoten chanchinbu chhiar tur leh Radio ngaihthlak tur kan la neih mumal ve loh lai kha chuan Pu Saia thu leh hla hi a dik emaw diklo emaw, boruak siamtu a ni ṭhin a. A ṭawng peih bakah ṭawng bungrua a ngah a, a aw

rawl a zawi tehchiam lo bawk a, a thlen chin leh a lênna In a hriat theih hle ṭhin. Ṭul a tih hunah chuan Khasi tawng leh Vaiṭawng mak tak tak te pawh a phawrh chhuak ṭhin.

A naupan lai pawhin Pu Saia kha naupang huaisen tak niin an sawi bawk a. Vawikhat pawh a bawngpa Sakeiin a seh a, 'Saia i bawngpa Sakeiin a seh' ti a an ṭhan hrilh nak chuan, 'E-e-e a ti a, Sakeiin a bawngpa a sehna lamah chuan a tlan vang vang a. Sakeiin a bawngpa a lo pet dur dur lai chu 'khawi' tih leh a bawngpa bawpa pawh a han rual nghal chat mai a. Sakei chuan zah a lo ngai a, a kalsawn a, Saia chuan a chhuhsak der mai a ni an ti.

Indopui I a French ram a Mizo tlangval sangkhat rual an thawn thlak dawn lai pawhin A.R. Lammual ah kal tur te an thlanna ah a intlar ve a. Kal tur thlangtute chuan, 'Nang chu i upat tawh bakah i ha-te pawh a bal tawha, lo va kal kiang rawh,' an lo tih ngawt mai a. Pu Saia chuan thinrim tak mai hian, 'German ral chu a seh a seh tur em ni an nih? Laipuimu atan tal ka kal ve ang. German pa pakhat ka denhlum chuan a tawk,' a ti ta rep mai a, A huai em mai, i kal tir ve ang u an ti a, an la ve ta ngawt mai a ni.

German ral rûn tur chuan French ram chu an zuk kal ta a. Vawikhat chu Mizo tlangvalho an dah khawmna hmunah hian lehkha ziak lianpui pui hi hmun hnihah an lo tar kulh mai a. Mizo tlangvalte chuan an han chhiar a, pakhat chu 'The reng man in that sah' tiin saptawng hian an han chhiar a.

Pakhat pawh chu 'Tui rencher' ti hian an chhiar ṭheuh bawk a. A awmzia hre lovin an bangbo map mai a ni. Chutih lai tak chuan Pu Saia chu a lo thleng ve ta a, 'Khang lehkha ṯarte kha chu, 'Thereng manin that suh' tih leh 'Tui ren tur' tih a nih kha a rawn tihsak ta mai a. A lo ni reng tak mai a! an ti nak nak e, an tia lawm!

French rama Mizo tlangval zuk kalte hian ral ramah kum hnih hmel an zuk hmu ve hman a. Hlawhte an neih avangin an lo hawng lam chuan pawisa pawh an rawn kawi hawng ve hle a. Chuta an pawisa hawnte chu Pu Saia chuan sumdawn nana hman ṭha in a hria a. Hringchar (Silchar) an lo thlen in Sahdah kau leh sabawn te, chithlummum leh kawrte sum peipun nan a lei ta a. Aizawl a thlen ḥnu chuan dawr a han kai ve ta ngei mai a. A dawr han kai tir chu a dawr a lun hle a, a thil zawrh hmu duhin, apuianawi, atarazur thlengin, an bawr luai luai mai a. Amah lah mi rilru lian leh pa thilphal tak mai a lo ni bawk si nen! Amah ngamtlaktu hnaivai deuh apiang mai chuan, 'Ka pu i sahdah hi a tui em, ka lo hmuam chhin, i chithlum hi a thlum em, ka lo ei chhin an ti awl lo mai a. A ni lah chuan, indona chanchin a sawi kar lakah 'Hmuam rawh u, ei chhin rawh u' a tih ṭuah hem thei reng mai a. Kawr leh thawmhnaw dang a zawrh te pawh chu, a chunga ṭha leh a ti ti ngaithla peih apiang mai chu, 'Lo ha ve rawh u' tiin a sem deuh reng mai bawk a.

A puan leh a kawr tlem a zawng, naupang a han suk tir lah chuan an sahbawn hman bang la lian tham tak te chu, Pu Saia'n, in sahbawn hman bang

eng atan nge ka tih ang? Nei rawh u,' a ti zel mai bawk a. A sumdawng chu reiloteah a dawng hlen ta ṭhak mai a, 'Pu Saia sumdawng ang' tih ṭawngkam chherchhuah nan hian an rawn hmang ta a ni.

Hetia a sumdawnna a lo tawp tak hnu hian han thar thawh leh lam chu a ngaihtuah zui lo hle a. A sum leh pai leh a dawr bungraw riralna chu Vaihmite seh tlukah pawh a ngai lova, a hrik an ti thak tham lo. A hmelma pa Hitlera zet erawh chu a engto nasa hle thung a. Hitlera pawh ti ṭha duh lovin 'Larmawni' a ti mai ṭhin a ni.

Hitlera hua-a a thinrim han inhrosa tak tak chu, 'Thawk lawka Larmawni leh a hote hi chu man khawma an ngal zum saka pal bana sawh phun nghauh nghauh ah a nia ka duh,' ti tein a âng na hle ṭhin a. Hitlera leh a hoten Vanram an kal loh tur zia thu pawh hetiang hian a sawi ṭhin. 'Vanram a lut turin an han kal ve rawk ang a mahse Gabriela hovin an lo tlawh thla ang a, rip mawng nei lovah (leilawt) an tla zui leh ang a, hnuai lam aṭangin hmarcha pip in an lo ur leh si dawn a ni,' tiin sermon ropui tak a thlak ṭhin.

Pu Saia hi pa fiamthu duh tak mai a ni a, mahse fiamthu a sawi laiin a mitmeng leh a hmel put dan a tidanglam ve ngai lova, a buh hmin ṭha sawi hmiah hmiah tho mai a ni. Vawikhat pawh Aizawl bul Serlui aṭanga Vailui dung a rawn zawh chhoh thu hi a sawi a: Vailui leengkir sâng a hel mek lai chuan a hmaah Keipui lian deuh mai hi a kal bu ve nghut nghut mai a, lehpelh a han tum lah chuan kham

kar kawng chu a zimin mi pakhat kal theihna chauh hi a ni si a. Nakinah chuan, a tia lawm, Keipui mawngah chuan ka han beng thuk thuk a, a lo lehhawi a, sahdah ka han ṭheh a, a nui vur vur a, chutih lai chuan a sirah ka inzep chhova ka lehpel thei ta a ni,' tiin a sawi riap mai a ni.

Vawikhat dang leh pawh Hitlera hote nena an inbeih dan a han sermon leh hlak mai a. Ṭan pawh a lo la nasa ve hle a ni. 'Hitlera hote chuan min rawn kahrawn ta chiam mai a, ngunhnam hmangin ka lo inveng a, silaimu lo' sûr phei chu ka lo vai thla zung zung mai a. Nakinah chuan ka ngunhnam chu a tliak ta hmawk mai a, kut lawnga inven a ngai ta a, an silaimu chu ka lo beng thla leh zung zung mai a. A tawpah chuan ka thin a rim ve ta a, an silaimu min rawn kahna chu ka hum khawm a, an kulh vawm nan ka han hmang let ve ta tak tak mai a. An kulh chu ava deng puak ta ulh ulh mai a, min tihhlum te chu khawilam, an kulh chawpin an puak darh ta vek a ni,' a ti ṭiap mai bawk.

A upat fe hnuah pawh naupangho hian a ti ti ngaithla chak hian kan bawr laih laih reng mai ṭhin a. Ramhuaiho nena an inkawm thu pawh min hrilh tui hle ṭhin a ni. Nizan chu ramhuai hovin Vailui ralah min zawn phei a, hi a ti deuh reng mai a. Ramhuai lalpa chu Belzibupa niin a khawnbawlte chu Laphukuanga leh Raniruma te niin a sawi a. Ramhuaiho ṭawngṭai ve dan a sawi pawh a mak khawp mai. 'Ka kut hi kut zeng maw? Kut hnapkhir khawng kutpui hnun' te an ti ṭhin niin a sawi. Heng ramhuai hovin Vanram an kai loh tur thu pawh hi a sawi nasa hle a, 'Anni Vanram an kal chuan

khawvel hi mak tiin a tlanchhia ang. Ar ha a ṭim ang a buh a chuk lovang. Kel mak ti lutuk pawhin tui a in phah hial thung ang,' ti tein a sawi ṭhin a ni.

Tirhkoh Paula'n, 'Kan chenna lei ni mahsela kan khawsakna van a ni' a tih ang deuh hian Pu Saia pawh kha a chenna Mizoram ni mahse a rilru chhungril khawsakna chu Sapram leh Japan ram te a ni daih mai a England Lal, King George VI fanu Princes Elizabeth leh Japan Lal Tojo-a fanu te chuan a thinlungah hmun an chang sang hle ṭhin. A lung pawh an tilêng viau ṭhin a ni!

A titi leh a thu vuakthlak khawvel thil tak tak ni ṭhin mahse ṭawngṭai lam pawh a bei ngawrh thei hle ṭhin a. Zan dar 8 vela a ṭawngṭai ṭan hi a han Amen meuh chuan zing dar 3 hi a lo ni daih tawh ṭhin. Ṭawngṭai rei lamah chuan khawvel record a break ve phak a ni!

Mahni a khawsa a nih ṭhin avangin a ṭawngṭai dawn hian mei a han chhem kai hmasa a. Thingpui a chhuang a, chumi zawhah ṭawngṭai a ṭan a, a thingpui so-ah muangchang in a han siam a, a in zawhah a ṭawngṭai a chhunzawm leh a.. A ṭawngṭai kar lak a zunram a thiar ṭhin bakah a chang phei chuan a lû te a han su fai leh rih bawk ṭhin a. A ṭawngṭaiin a tih tur a ṭhulh tir ve ngai lo. A tih zawhah a chhunzawm leh mai ṭhin a ni A ṭawngṭai dan hi 'Pu Saia ṭawngṭai ang' tih thufing siamna tham zet a ni.

A ṭawngṭainaah chuan a hmasaberin, khawvel ram hming a hriat zawng zawng a han lam khawm a, Pathian malsawmna a dil sak a. A zawhah khawvel mi ropuite hming a hriat a han lam khawm leh a, malsawmna a dil sak leh hnuah Mizoram chhung hrut tawhin khaw hrang hrang hming leh a chhunga chengte hming a hriat ang ang a han lam khawm leh a. Chumi zawh chuan a ṭhenawm khawvengte hming a han chham kai ta a. Welsh Mission hotute leh an rawngbawlpui amah enkawltute erawh chu London aṭanga a pawisa lokal pe chhuak ṭha duh lovah a ngai deuh tlat mai ṭhin a. Chuvang chuan a tawp berah an hming lamin, 'Pu Samuela te, Pu John-a te, Pu Liangkhaia te, Pu Pasena te, Pu Zalawra te leh Pu Muka te erawh hi chu ....(a han ngawi deuh vang vang a).... Mal sawm bawk ang che,' tiin a chham ṭhin a ni. A ṭawngṭainaah sawi chhiat tumah a nei ngai lo.

Ṭumkhat chu Missionary Sap, Pu Samuela lêng chhuak tur zui a tum lui deuh tlat mai a. Pu Samuela chuan Sikulpuikawn aṭang hian, 'Pu Sai, nang chu lo kal ve lo mai rawh' tiin na lo te hian a âwmah a han nem a. Pu Saia lungawi lo chu a petek ta.... a petek thla zela Synod Bookroom bula Pu Samuela te chenna Bungalow lamah a petek chho leh a, Bungalow chhunga a petek lut chuan no leh thleng keh thei an dahna Almirah chu a nék thlu ri ta rum rum mai a ni.

Pu Samuela lêng hawngin an no leh thleng keh an lo dah khawm a han hmuh chuan Pu Saia chu a han koh tir a, engvanga hetiang ti nge a nih a han

zawt a. Pu Saia chuan, 'Min nam a ka petekin ka su thlu a nih kha,' a ti ta mai a. Sâppui lungfing rilru zau ta na na na chuan, 'Ka thiam loh a ni e,' a ti ta then mai a ni. Petek thuiah pawh Pu Saia hi a duai lo World Record a break pha tho a ni.

Vawikhat pawh Aizawl Tlangnuam Veng hian karin Sakei an tihlum a. Pu Saia'n a lo hriat chuan a thin a rim hle a, 'Engatinge London aṭanga ka Sakei chah chhuah an lo thah ngawt? a ti a ti mai a. Bawng leh Vawkte a seh ṭhin alawm ti a an han hrilhfiah chuan Pu Saia chuan, 'Bawng leh Vawkte chu a chaw ve alawm! A seha a ei lohin enge a ti ang, in chawm peih em ni? a ti daih mai!

Kum 1953 a Prime Minister Pu Nehrua'n Aizawl a rawn tlawh ṭum khan Pu Saia hian 'Lal leh Lal chu kan inhmu tur a ni' a ti mai a. Pu Nehru-a hmuahna Zarkawt lamah a thawk phei ve ngeuh ngeuh mai a. Ni dang aiin Tangkapui pawh a bel tlep tam a, ngunhnam pawh a pai nghe nghe a ni. Zarkawt a va thleng a, 'Khawnge Lal leh Lal chu kan han inhmu ang e' a han ti chu Police hovin a kal an lo phal ta awzawng lo mai! Pu Saia thinrim chuan a tiang hawl lai chuan a leh vuak ta zawt zawt mai! A ngunhnam a phawi hmain Police pakhat fing deuh mai hi a rawn inrawlh ta hlauh a, chu chuan buaina chhumpui chu a vai kiang thei ta a ni.

Chu Police chuan Pu Saia chu chibai a han buk hmasa a, chuṭah zaidam tak mai hian, 'Ka pu, engatinge i Palace chhuahsan a Vai lal hmu tura i lo kal? Amah hian i Palace-ah a rawn hmu zawk tur

che alawm. I ropuina titlawm suh,' a han ti a. Pu Saia chuan, E le,' a ti a, a hawng ta mai a ni. Kan la naupan deuh avangin kha Police kha tunge a nih ka hre zui lova fing fel hlein ka hria.

Pu Saia tluka Mizoram hi ta neiha neitu kan la nei zen zen hial awm lo ve. Sorkar leh Kohhran-ah te nihna engmah a nei lo chung khan thil diklo a sawisel ngamin a do ngam bawk a ni. Tichereu theitu lakah ramngaw a humhalh ngam a, Forester hote pawh thawk ṭha lova a hriat chu a hau hrep mai a, midum kawng laite (PWD Labourer) pawh an thawk ṭha lovang tih hlauin a veng nileng zak peih ṭhin a ni. A lo piang hma deuh kha a pawi hle! Lo piang tlai deuh a sorkar hnate han thawk ve chu ni se eng 'Award' emaw chu a dawng ngei ang a, politics pawh khel ve se Patriotic politician an tih ang hi a nih ngei a rinawm.

Pu Saia hian chanchin, mi tihlim thei tak tak a ngah mai a, han sawi vek sen chi pawh a ni lo. Saibuṭua an ti ngawt ṭhin nain a buṭu lo phian a ni. Missionary leh Kohhran enkawlna hnuaiah kum 96 a nih thlengin mahni a thing leh tui inlak chawpin a parawl thei a. A hriselna pawh a vawng ṭhain dam pawh a dam rei a, keini a ngiang pawhin a hmel kan hmu ve phakin a thukhawchang pawh kan dawng ve hman a ni. Pu Saia, Sumdawnna, ṭawngṭai rei leh petek thui a World Record break-tu hming hi dai ngai suh se.

VII

CHAWNGA-CHAMPHAI PA TURU

Zing ni chhuah ruala Champhai aṭanga chhuakin tlai ni tlak ruala Aizawl Bawrhsap Pisa thlen hman inring Mizo zingah mi pakhat a awm ṭeng mai. He thu hian inhnialna pawh a chawk chhuak ṭhinin a thlen hman ring leh ringlo mi engemaw zat an awm ṭhin a ni.

He chona khirhkhan leh turu zet mai hi Champhai khawpui motorin a la chhun pawh hma a vawrh chhuah kha a ni a. Chung lai chuan Champhai aṭanga Aizawl hlat lam chu Mel 85 lai a ni a, mi naran chu a karah zanli te an riak ṭhin a ni.

He chona ropui, pa naran ka aṭanga chhuak ngai lo tur, rawn chhak chhuaktu hi Champhai tlangval turu tak mai, CHAWNGHMINGTHANGA an tih chu a ni hep mai a. Amah hi mi piang danglam tak mai a ni a. Champhai paho phei chuan, 'Chawnga hian hrehawm hi a tuar ngai lova, hrehawm hian a tuar zawk ṭhin a ni,' an ti hial ṭhin a ni.

A han tlangval chhuak chho . thawm pawh na hle in an sawi a, amah ngei pawhin a han tlangval chhuak chho chu a tha a zat zek zek ṭhin thu leh amah bawhbet zo an awm a rin loh hial thute pawh a sawi ṭhin a ni.

Khawvela a thil awh leh duh ber mai chu SILAI Ṭha hi a ni a, kan sawi tak a chunga chona thu pawh khi silai a awh em avanga sawi chhuak a ni.

He thu hian silai a awhzia a tarlan rualin a inhuam thukzia leh a chhelna pawh a tarlang tel nghal a, Upate'n 'duhzawng ban nan zawng ban a sei ngai e' an lo tih ṭhin te pawh min ti hrechhuak rum rum ṭheuh awm e. A sawi dan dik tak chu, 'Ka silai awh ber mai chu Aizawla Bawrhsap pisaah khuan tung se, Champhai aṭang hian zing ni chhuah rualin chhuak la ni tlak hma a i zuk vawn hman chuan i nei dawn nia min ti ta se, ka vuan hman ngei ngei ang,' a ti a ni. Mi tam zawk chuan thil tih theih turah an ngai lova amah hre chiangtute erawh chuan mi piang dangkaın tak mai a nih avangin a lak hman mai an ring ru tlat mai bawk si a ni.

Nikhat chu, antia lawm, a tlangval chhuah tirhin Chawnga hian thang kam a tum a. Zing aṭang hian a thangte zawng khawmin an chhuar leh thehhlan vel te a hai a hai mai a. A chhungte chuan an leilet lamah hna thawk turin an chhuahsan ta a. An chhuah dawn chuan a nu chuan, 'Chawnga, kan feh hlanin Khawzawlah buh i lo zuk phur dawn nia,' tiin a hrilh a. A chhungte feh chhuak ta chu a nu haw hmasa-ah rawn ṭangin z a n r i a h chhum dawn-ah in a thleng a. Chawnga chuan a thang vel chu a lo la zawng ruk ruk mai a. A nu chuan thinrim ru deuh tak chung chuan, 'Engatinge Chawnga, buh i lo zuk phurh loh a han ti a. Chawnga chuan, 'Ka phur daih tawh a lawm ! Ka phur pawh saw, ka la hun reng saw,' a ti ta mai a. Champhai aṭanga Khawzawl mel 17 dawn laia hla chu hriat loh karin a lo lehlang hman der mai a ni.

Sawi tawh angin Chawnga han tlangval chhuak chho tha hi a zat hian a za zek zek mai ṭhin a. Mi hrâng leh mi chak pian chhuahna ṭhin Champhai khawpui-

ah meuh pawh inbuan leh inchai a hneh an awm ngai lova, lawi leh bawng kawlh te pawh hi Chawnga hmaah chuan an nem duai zel mai a ni an ti.

An sawi ṭhin dan chuan, vawikhat chu an lui kalnaah Bomb vawmpuah (Hand Grenade) hi puak darh lova a kilh beh zawh a inring tlat mai a. Ṭhiante hriat loh hlanin a lo chhin a, a kutbawr khinghnihin a bulh phah ta a ni. Chunglai chuan Indopui II laia Sap sipai-ho bomb kalsan chhar tur a awm ṭhin a ni awm e.

A kut khinghniha a bulh tak hnu pawh hian ramtuileilo anga awm chu a duh bik der lova, ramvah hrat berah a la ṭang tho va, sa kap thei leh sangha man thei bera sawi a la ni tho mai bawk. Lo lam pawh a chhungte a la enkawlpui zui thei a. Bawng leh Lawi hmang te a lei let ṭhin an nih avangin ran han thununna kawngah pawh a bak an la awm chuang lo.

Vawikhat pawh Pu Zathanga, Aizawl Tuikhuahtlanga awm ta te tlangval lai hian Champhai tlangval panga in Pu Chawnga ho hian khawzim a mi Sial an kai a. An se kaih chu chul tlan Se pachal mam kung mai hi a ni a. An han kaih dawn chuan a han tal ta tak ṭak mai a, kar loah a hnara an kaihna hnang hrui leh a ki leh a nghawnga an hlinna hruipuite chu a tal chat ta vek mai a. Chuta an sechal chhuak hlin leh tum a Pu Chawnga'n a han thlur tak tak chakzia chu tun thlengin an la sawi a. Hlin pawh a hling leh ta ngei a, a kut bul tawh chhung chuan a chaihhawtu-ah a la ṭang thei a ni.

A kut dinglam bul tawh hmawrah hian ruh filawr vunin a tuam khuh tawh hi a awm a, chu chu silai cheng tihper nan a hmang ṭhin a. Saza leh Savawm phei chu Champhai leh a chhehvel-ah kap tam ber a la ni zui hialin an sawi.

Sangha vuak nikhua pawhin tui lut thei ber a la ni a. Li mawnga sangha awm kuta a lak theih tawh loh avangin Tawnzau ban nei hi an hak tir a, a kawngah bruiin an hren chip sak a, chutiang chuan li chhungah lutin a mawng a sangha mû te chu a ha a zuk seh khaiin a tawnzau chhungah chuan a hui lut a, chuta a tui lut lo chhuak hmuhnawm zia thu hahipin an sawi ṭhin. A tawnzau hak chhung rawn hnawh khatin pakhat hi a rawn seh chhuak vu zel mai a ni an ti. Thlasik vawh lai ber pawhin a taksaah lumna a tam bik avangin tui chhungah a awm rei thei bik a. A lo chhuak chu a khu hlut hlut mai bik ṭhin a ni an ti bawk.

A kut bulh tawh hnu pawh hian Champhai inbuan chak zawnna a chhuah ve pawh a la tum fo ṭhin a. Mahse, a buantu tur tena khawih sil an hlauh ṭhin avangin tel ve an remtih sak ngai lova. Champhai Gandhi Memorial High School an din tirh vel laia 'Infiampui' an buatsaihah crawh chuan 'Inlausiak' ah an telh ve a, Champhai tlangval zingah umpha an la awm lova, pakhatna a la ni thei a ni.

Gandhi Memorial High School, Champhai a ka luh ve laiin u R. Zoljana (L) Ex-MLA nen khan Pu Chawnga hi kan kawm ṭhin a. A kut bulh tak

avanga pawi a tih thu a sawi ngai lo. Ka tlangval laia ka tha zat ṭhin em em dan kha ....ka kutte hi lo chhe lo phei se chu pawi ka khawih hialin ka ring ti in a sawi ṭhin. Miten mak an tih tawp theih loh chu a kut bulh tawh hnu a engkim mai a la ti ve thei chu a ni.

Sap chanchinbute kan chhiar chuan mi piangsual leh ramtuilei tawh lo te hmantlakna leh an thil tih theih te chhuang taka an tarlan kan hmu ṭhin a. Sorkar pawhin hetiang mite hi a lainatin a theih ang angin a ṭanpui ṭhin a. Chutih laia keini pawhin chhiatna tawk tawh, mahse mi vantlang chung lama la invawrh chhuak thei Pu Chawnga kan lo nei hi yanduai a chunga vanneihna ropui tak niin a lang a. Pu Chawnga aṭang hian Mizo rilru ropui ziate, tum ruhna leh chhelna kan lo neih san ziate a lang thei a, Mizo hnam a chawimawi hle a ni. Tun thlengin Pu Chawnga hi a la dam a, kum 75 vel mi niin Chhaktiang khawpui, Champhai-ah a awm a ni.

VIII

HLIMNA KUNGPUI-LALROPUIA

Kum tam tak liam tawh leh tun thleng pawh a mi la tih ngai loh deuh mai a Aizawl khawpui chhunga Kulikawn Veng hi lut tawh mi pakhat hi a awm a. Chu mi chu fiamthu thiam hmingthang PU LALROPUIA an tih ṭhin chu a ni. Amah hi tunah chuan he khawvelah hian a awm ve tawh lova, a thenual hluite chuan an ngaina in a fiamthu leh a chanchin an la sawi bang thei lo. A vanglai chuan 'Bob Hope of Mizoram' lo ti ve hial te pawh an awm a ni.

Kulikawn Veng a luh dan kan ngaihthlak tur hi chuti taka danglam lutuk phei chu a ni lova, Sabengtung chunga chuangin a lut a, amah pa fiamthu thiam a lo ni bawk nen, mipui lawm a hlawh hranpa ve hrim hrim a ni.

Ropui taka Kulikawn a luh dan tur a ruka thiam tak maia lo ruahmantute chu Pu Thanzuala (RIP) Ist A.R. Office a Bora Babu leh Tv. Lalthlamuana (RIP) Kulikawn tlangval hmeltha tak mai te an ni a. Pu Thanzuala hian a thawhna Commandant hnenah thiam tak leh puithu takin Sabengtung leh Sakawrpu pakhat a dil chhuak a. Chutih lai chuan Tv. Lalthlamuana leh a puibawmtute chuan Kulikawn tawntirh ah Welcome Gate te lo siamin ropui taka Pu Lalropuia Kulikawn a lo sawngbawl luh theih dan tur hi an lo ruahman a ni. Chutih lai chuan Kulikawn hi Veng lungrual leh hlîm thei tak mai an ni a, an karah huatthu hi a awm thei ngai mang lo.

Hetih lai hian Pu Lalropuia chu Bawrhsap Office a thawk, ziaktu pawimawh tak mai hi a ni a. Tichuan, Office a a hna thawk lai chu Pu Thanzuala te chuan thil pawimawh tak atan Chaprahsi an koh chhuah tir a. Eng thil tak ni ang maw ti a Pu Lalropuia chhuak chu Pu Wiscott-a pisa (tuna Directorate of Food & Civil Supplies building) hma ah, 'Hei le, i chuanna tur Sabengtung........ tih leh hlankai an rual nghal a. Kulikawn panin an escort phei ta nghal char char mai a ni. A hnu a Pu Lalropuia sawi danin, hetih lai hian tihdanglam in a la awm si lova, 'Ka zak chem chem mai a ni' a ti. Mahse chhuk mai theiin an siam tawh bawk si lo!

Kulikawn kawtchhuah an va thleng ta chiah mai chu paho leh tlangval tihdanglamna lo chang tawh te leh Kulikawn mimir reng reng mai chuan hlim hmel hi an lo pu vek mai a, an kâ pawh zen ila min seh lovang e tih tur hlir mai hi an ni a. A ṭhente phei chu, tumkau vai hian 'Hosana Lalropuia lo kal chu a eng a thawl e' ti te in an lo âu va, a ṭhenin a chuanna Sabengtung kalna turah chuan puante an lo phah! Sipai Sakawrpu lah chuan khawng tak mai a incheiin thuawi fahran mai hian Sabengtung chu a kai bu kal nghauh nghauh mai a. Tichuan, Pu Lalropuia tan a hmun an lo buatsaih Pi Nodami Inah chuan ropui takin an hruai lut ta a ni. Tun thleng pawh hian Pu Lalropuia'n Kulikawn a luh dan ang a lut ve hi an la awm lo a ni.

Vawikhat pawh Pu Lalropuia ho hian Sangha vaw turin Tlawng luiah an thawk thla hlawm a, tuisik tihdanglam pawh an intodelh hle a ni awm e. He-

tiang hian Pu Lalropuia khan an sangha vuak report chu a pe ṭhin a ni :- 'Rusum kan thlak ṭan tih ah a in lam pawh kan ṭan nghal a. Kan sangha vuak an rui ṭan ta tih ah keini pawh kan rui ṭan ve a. Tuiah sangha rui an leu ta zuai zuai mai tih ah chuan keini pawh vaukamah kan leu tawn ve zuai zuai tawh mai bawk a. Sangha an rui tak tak ta, li mawngah an thal ta phung mai tih ah zet chuan keini pawh vaukam nisa hnuaiah kan let thal ve phung tawh mai a, inman tur reng reng kan awm lo kan in 'DRAW' tawk chiah a ni,' tiin a sawi a. Ngaithlatute a ti nuì nasa thei hle !

Heta an sangha vua hi zan an riak nghal a, zanlaiah chuan Tlawng ruam khawk rum rum khawp hian Tuitu (sava) a rawn hram ta roh a. Tuitu hram an la hre ngai si lo, an hlau mangang chu an khur ru der der mai a. Tuitu hram tur chu a han phun leh nuah nuah a, Tu....tu....tutenge in nih rawn ti hian an hre ta tlat mai a. 'Chumi khami te chu kan ni e' tiin an chhang ṭial ta riai riai mai a. A han hram leh chu ngun deuh mai hian Pu Lalropuia chuan a lo ngaithla ta a. A ṭhian te chuan zawite hian, 'Enge a rawn sawi leh?' ti hian an han zawt ru se se a. Pu Lalropuia chuan, 'Lalropuia kha a laiah mut tir ula, in sangha lian lian kha chantir rawh u a ti a nih chu' tiin a han hrilh a. Chutia a tih miau si chuan a laiah i mu mai a ni ang chu an ti a, a laiah Pu Lalropuia chu an mut tir ta kuk mai a. A zan a zan chuan an sangha man chhun zinga a lian lian chu Pu Lalropuia tan an han theh khawm vel ṭhin a nih chu ! He an Tuitu hram hriat thu hi tun thlenga sawi a la ni.

Ṭum khat pawh Aizawl khawpui chhunga Veng pakhat Biak Inah a mikhualte a inkhawmpui ve a. Chuta an inkhawm chu Pu Lalropuia chuan a tia lawm, 'An inkhawm Chairman chu Sipai bang zahawm tak sorkar boot la bun ṭiap mai hi a ni a. Inkhawm ṭan dawn chuan, 'Khai le, kan 'sabha' kan lo 'shuru' dawn tawh ang a. Kawngkhar bula tlangval ṭhu khan dar hnihna han 'mar' rawh a han ti a. A han mar rik bang bang zawh chuan thu puan tur ṭul te a han puang hmasa leh a ...... 'Thlai thar thawhlawm kha 'paila' tarikah rawn 'buzai' vek tur a ni ang. Tin, naktukah Biak In 'kamdai' kan nei ang a, 'hatiar' mahni neih ang rawn thawh chhuahpui ṭheuh tur a ni. Kan hna a 'sakat' deuh dawn avangin tlawmngaih chhuaha 'hazir' vek tur a ni, tumah 'gel' loh tur. Tlaiah 'Bara Khana' kan nei nghal ang,' tiin a han puang a. Ka mikhual inkhawmpuite chuan, 'Mizo ṭawng vekin thu a puang na a, enge maw a sawi le?' an ti he haw e a tia lawm !

Vawi khat dang leh pawh lo neih dan ṭha deuh mai ka hria e a ti mai a. Mite chuan chu a lo neih dan ṭha hriat chu hriat ve chakin an zawt ta a. Pu Lalropuia chuan, 'Ka lo neih dan ṭha hriat chu vanhah leh hal pawh ngai lo, thlawh hah pawh ngai tur si lo hi a ni,' tiin a hrilh a. Dilchhut taka an han zawh leh hnu chuan Pu Lalropuia pek chuan, 'Tlawng lui a kai ṭhin te chuan Lalluaia kai thlang lama lungpher zau pui mai, Vaipuanpho an tih khu in hria ang a, a chungah khuan lungsum a awm kaw chuk mai a. Tah chuan leiṭha chhung khat thliah thliah ila, buh leh thlai chin nan hmang ta mai ila,

vah hah a ngaih loh bakah lung chunga hlo a ṭo theih dawn loh avangin thlawh hah pawh a ngai dawn lova, ṭha deuh mai tur a ni,' tiin a han hrilh chiang ta a. A ṭhat nasat chu tiin an nui dur dur mai a. Mahse nu pakhat fing deuh mai hian, 'Chutia lo nei ve ta lem chuan nisa leh ruahsur laka tawm hulna tur thlamte pawh kan mamawh ang a, khutiang lungpui chungah te chuan thlam ban phunna tur pawh kan cho kaw thei dawn em ni? tiin a lo zawt khauh mai a. Pu Lalropuia chuan, 'Bible i chhiar ṭhin lawm ni? Lungpui chunga in sa tura tih kan nih kha! Tichuan, ring la i nung ang,' tiin a chhang daih!

Reiek tlang pawh khu Pu Lalropuia kha chuan khawchin hriat nan a hmang thei tlat ṭhin a ni. Reiek tlang chhumin a khuh chuan ruah a sur dawn a ti mai ṭhin. Tin, M.G. Road kopang (Tuna Dr. C. Silvera in hmun ni ta) ah hian tun hma chuan Tuitai hi a put chhuak ṭhin a. Chu chu Pu Lalropuia'n Chite lui a len den a hun leh hun loh en nan a hmang ṭhin a ni. Tuitai put a la nut viau chuan Chite lui a la lian, len den a la hun lo a ti a, mim tui pawla a pawl phât veleh, tui a kâm ta Chite lui ah len a den theih ta' a ti mai ṭhin. Dik thawkhat hle in an hre ṭhin.

Pu Lalropuia kha mi mak dang lam tak a nihna bik chu mi a hypnotise thei emaw tih mai tur hian a thil tih miten an ngaihvenin a thusawi an benga rawngah an khung bik ṭhin a. Pui pun khawmnaah a han kal ve a, 'Heta ṭang hian khalai kha a lang thei' a han tih mai pawh nuih hluah hluahna tham a tling zel mai a ni.

Hranghlui fiamthu thiamte leh ṭhangthar fiamthu ṭhiam te hian danglamna lian tak an nei a. Ṭhangthar fiamthu thiamte hi chuan mipui pungkhawm hmaah a sawia sawiin mipui an chawk hlim a, hranghlui fiamthu thiamte kha chuan khawimaw laiah a tihin an ti mai ṭhin a. An fiamthu pawh a sâng hle a, tunlaia han thar thawh ve chi pawh an ni mang lo.

Pu Lalropuia khan mi chawk hlim thei thiltih tam tak a nei a. Krismas present atan a Pi Lalteii tala (lock) a beh tir thu te, Census chi dang tak mai a beih dan te, Pu J.F. Manlian'n MLA Bye Election a chuh ve ṭum a, a Campaign pui dan te leh Mizo Union-in Lal an ban dawn vela a fiamthu thawh te chu tun thlenga mite tihlimtu a la ni. Kha leh chen Zofate lo chawk hlim ṭhintu Pu Lalropuia khan hriatreng phu hle in a lang a. Chu chu a fiamthu leh a chanchin tlem ka han tarlan ve na chhan pawh hi a ni.

Amah kha Aizawl chhimlam kawtchhuah, Melthum khaw chhuak, mifing inthup, pa ngilnei leh zaidam tak a ni a, Lehkha thiam hmasa a niin Indopui II lai pawh khan Sipai-ah a ṭang ve a, JCO Rank a dah a ni nghe nghe a. A hnuah, sawi tawh angin, Bawrhsap Office-ah Babu hna a thawk a, mi huat hlawh ngai lo pa rual kawm thiam, mi lian leh mi hnuaihnungte an zawl tawk a kawm thiam vek mai mi a ni.

ENGTE NGE AN SAWI ?

Ka nu, Sakei seh aiin ka tet laia min uire san kha na ka ti zawk.

- Taitesena

Mihring diriamtu ramsa, phuba la lova kan han liam tir mai tur chu............Ka vanglai ka va han ngai em !

- Thangdailova

Sai sawm chauh kap te chu sai kapa chhiar tham an ni dawn em ni ?

- Dumbawma

Ka chanchin sawi loh sa loh hian an sawi ṭhin.

- Thuamchaka

German ral chu a seh a seh tur em ni ? Laipuimu ah tal min hmang rawh u.

- Pu Saia

Keimah Sangha man thei No. 1 Damlai chen nuam ber.

- Zalanga

Champhai aṭanga ni chhuah ruala ke a kalin ni tlak hmain Aizawl ka thleng hman ang.

- Chawnga, Champhai